

BETÆNKNING

*Afgivet af det af Forsvarsministeren under 8. december 1964
nedsatte udvalg vedrørende*

BEFALINGSMANDSUDDANNELSEN OG ARBEJDSKLIMAET I FORSVARET

5. DEL TJENESTESTEDERNES INDRETNING OG Udstyr

BETÆNKNING NR. 521

1969

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Forord	5
2. Tjenestestedsbegrebet	7
3. Tjenestestedernes størrelse	7
4. Tilværelsen på tjenestestederne	7
5. Udvalgets forslag til bygningsstandard	8
6. Økonomiske konsekvenser	9
7. Nybyggeri kontra modernisering	10
8. Normal- eller idealplan for nybyggeri af det store tjenestested	10
Alment	10
Øvelsesområdet	11
Tjenesteområdet	11
Undervisningsområdet og fritidsområdet	12
Indkvarteringsområdet	17
Boliger for befalingsmænd	20
9. Særlige forhold inden for søværn og flyvevåben	20
10. Forslag til forbedring af forholdene på eksisterende, ældre tjenestesteder	23
11. Generelle betragtninger	24
12. Bilag	27

1. Forord.

Om udvalgets nedsættelse, kommissorium, sammensætning m.v. henvises til forordet i nærværende betænkning 1. del (betænkning nr. 428/1966).

De siden udvalgets nedsættelse skete ændringer i udvalgets sammensætning fremgår af forordet til 1. og 3. del-betænkning. Endvidere er - efter indstilling fra Dansk Ungdoms Fællesråd - højskolelærer F. Buchardt i juli 1968 beskikket til medlem af udvalget i stedet for cand. polit. H. Christophersen.

Denne femte del-betænkning indeholder udvalgets vurdering af og forslag med hensyn til tjenestestedernes indretning og udstyr.

Udvalget har besøgt en række af de tre værns nyere og ældre tjenestesteder, ligesom man har fået lejlighed til at gennemgå og kommentere tegningsmateriale fra foreliggende projekter til nybygning og ombygning af kaserner.

Udvalget har ladet foretage forsøg med forskellige former for indretning af kvarterer og af opholdslokaler for menigt personel og har ved udsendelse af spørgeskemaer til brugerne af disse forsøgsindretninger dannet sig et indtryk af dette personels ønsker på det pågældende område.

Gennem gæsteforedrag har udvalget fået indblik i de lokale- og udstyrmæssige funktionskrav til tjenestestedet i almindelighed, til fritids- og indkvarteringsområdet i særdeleshed samt til de tekniske myndigheder og organer, der varetager byggeopgaver og inventarforsyning ved forsvarets ejendomme.

Ved en almen betragtning af *forholdet mellem trivsel og bygningsstandard* må man være opmærksom på, at de sociologiske og klimamæssige forhold, som udvalget har til opgave at undersøge nærmere, og som har relation til tjenestestedernes indretning og udstyr, kan have deres rod i flere forskelligartede forhold, hvoraf ikke alle i givet fald vil kunne afhjælpes ved supplerende bygningsforanstaltninger og inventaranskaffelser. Imidlertid har udvalget fundet det naturligt at gå ud fra, at tjenestestedets ind-

retning og udstyr har en betydelig indvirkning på såvel de uddannelsesmæssige, indkvarteringsmæssige som andre trivselsmomenter, der knytter sig til permanent arbejde det pågældende sted. De besigtigelser, udvalget har foretaget på tjenestesteder af varierende størrelse, alder og udformning inden for de tre værn, har bekræftet denne antagelse.

Udvalget har blandt andet på baggrund af besigtigelserne drøftet det ønskelige i, at indretning og udstyr på forsvarets tjenestesteder — i øvrigt under hensyntagen til forsvarets opgaver og vilkår - udformes på en sådan måde, at de danner en rimelig og logisk fortsættelse af bestræbelserne på, at den bygningsstandard, befolkningen i øvrigt får andel i i boliger, skoler, højere uddannelsesanstalter og på hospitaler, institutioner og civile og offentlige arbejdspladser, forbedres i takt med den økonomiske udvikling i samfundet.

Når der ikke mindst i efterkrigsperioden er foretaget en værdifuld forbedring af bygningsstandarden inden for de forannævnte områder, anser udvalget det for ønskeligt for en øget og bredere forståelse af forsvaret og dets opgaver, at de vilkår, hvorunder forsvaret virker, bliver i overensstemmelse med de tilsvarende i samfundets øvrige sektorer. Specielt inden for områderne uddannelse og indkvartering finder udvalget, at der ud fra en gennemsnitsbetragtning er betydelige forskelle mellem den bygnings- og inventarmæssige standard på forsvarets tjenestesteder og den tilsvarende standard, samfundet i øvrigt kan tilbyde ungdom under uddannelse. Ikke mindst i betragtning af, at der for den store del af forsvarets personel er tale om deltagelse i en obligatorisk uddannelse, anser udvalget det derfor for rimeligt, at bygnings- og inventarstandarden i forsvaret er i overensstemmelse med den tilsvarende standard i samfundet som helhed.

Hertil kommer efter udvalgets opfattelse den værdifulde påvirkning, som en hensigtsmæssig bygnings- og inventarstand end kan give den

værnepligtige ungdom og forsvarets øvrige personel i den civile tilværelse under og efter uddannelsen. For flertallet af unge mænd er den militære uddannelse afslutningen på de mere langvarige grunduddannelser og dermed deres foreløbig sidste kontakt med en offentlig uddannelse. Denne uddannelses tilrettelægning og de vilkår, hvorunder uddannelsen foregår, må formodes at have en ikke uvæsentlig indvirkning på de unges lyst til senere i tilværelsen at søge kontakt med videreuddannelser tilrettelagt af samfundet. I en periode, hvor det er væsentligt at få skabt en ændret indstilling til og en øget deltagelse i videreuddannelsen, mener udvalget, at det er en værdifuld samfundsmæssig opgave at bidrage til, at de vilkår, hvorunder forsvaret uddanner ungdommen, bringes i overensstemmelse med vilkårene for andre uddannelser. Bygningsstandarden for uddannelsescentre - herunder også forsvarets — er efter udvalgets opfattelse af væsentlig betydning for uddannelsens resultat, lærernes indstilling og den trivsel og det engagement, som det er ønskeligt at skabe under uddannelsen.

Det er blevet hævdet, og udvalget har fundet eksempler herpå, at der kan påvises tilfælde af udmærket trivsel under dårlige bygningsmæssige forhold og omvendt, men udvalget betragter disse tilfælde som undtagelser, der skyldes andre forhold, og hvoraf ingen regel kan udledes på dette specielle felt. Hvor gruppens kammeratskab er godt, og befalingsmændenes ledelse af gruppen præget af dygtighed, pædagogisk indsigt og forståelse, vil mandskabet måske i længere tid kunne affinde sig eksempelvis med dårlige indkvarteringsforhold - blot den fremadskridende uddannelse er effektiv og motiverende. Anderledes derimod, hvor uddannelsens effektivitet lider under mangelfulde pladsforhold. Udvalget finder, at tilstedeværelsen af tilstrækkelige undervisningsfaciliteter - såvel lokaler som øvelsesarealer - er af afgørende betydning for trivslen. Selv om arbejdet på et tjenestested er begyndt med de bedste personlige forudsætninger og en positiv indstilling hos såvel lærere som elever, vil det utilfredsstillende arbejdsresultat, der følger af de ydre rammers utilstrækkelighed, også føre til dårlig trivsel.

Udvalget har under sine besigtigelser konstateret, at behovet for undervisningsfaciliteter mange steder er langt fra at være dækket.

Af andre trivselsmomenter end de egentlige bygningsmæssige, som skønnes at have tilknytning til denne del af udvalgets arbejde, kan

nævnes tjenestestedets placering i by- eller landsamfund, det åremål, hvori tjenestestedet har været placeret på samme sted, samt tjenestestedets størrelse, traditioner og forhold til det civile samfund.

For at danne sig et indtryk af forskellige tjenestesteders indretning har udvalget som nævnt besøgt en række af de tre værnstjenestesteder af forskellig størrelse og alder.

Man er i forbindelse med disse besigtigelser gjort opmærksom på, at der specielt for hærens vedkommende har været en praktisk baggrund for placeringen af en kaserne, nemlig ønsket om let adgang til byens fæled, der anvendtes som øvelsesplads. Med den stedfundne bymæssige udvikling har dette skabt en bymæssig omklamring af kasernen og rejst en række problemer, som man nu ved placering af nyt kasernebyggeri søger at imødegå ved at flytte hærens kaserner ud i større afstand fra det bysamfund, hvortil de regnes at skulle høre.

Tilsvarende forhold gør sig gældende inden for enkelte af søværnets oprindelige faste tjenestesteder, f.eks. Holmen, mens flyvevåbnet i efterkrigsårene har måttet placere sine tjenestesteder i tilknytning til flyvepladser, der som regel ligger i nogen afstand fra bymæssig bebyggelse. Udvalget er opmærksom på de klimamæssige forhold, som en sådan placering vil skabe for kontakten mellem det civile bysamfund og tjenestestedets beboere. Man har på den anden side ment, at der ved en øget motorisering skabes muligheder for større kontakt mellem den civile og den militære del af befolkningen i området, ligesom man - ikke mindst for hærens kaserners vedkommende — ønsker at pege på, at der ved udflytning af større tjenestesteder også her kan skabes en gavnlig kontakt til den civile befolkning i det ny område, idet denne blandt andet kunne få adgang til at benytte en række af det militære tjenestesteds faciliteter såsom gymnastiksale, svømmebassiner, mødelokaler m.v.

Det største problem ved valg af en ny kaserne placering synes at være tilvejebringelsen af et brugbart øvelsesområde, men det er udvalgets opfattelse, at der ved den udflytning, som er nødvendig for at skabe bedre kaserneforhold og øget effektivitet i uddannelsen, også bør tages hensyn til ønsket om at skabe større kontakt mellem tjenestestedets personale og civile omkring tjenestestedet.

En udflytning vil medføre, at personalet bliver afhængigt af trafikmidlernes effektivitet for

på rimelig tid at kunne færdes mellem tjenestested og det bymæssige samfund, som synes at være de flestes mål i en del af fritiden, ligesom det bymæssige samfund vil være hjemsted for en ikke ubetydelig del af tjenestestedets faste personel.

Man er i udvalget opmærksom på, at en sådan placering under de givne lønmæssige forudsætninger kan frembyde problemer med hensyn til fremskaffelse af den nødvendige civile arbejdskraft til tjenestestedet - et forhold, der

ikke mindst ved specielt teknisk betonedede enheder kan vise sig at være meget betydningsfuldt. Udvalget har dog ikke ment, at man ensidigt burde opholde sig ved disse placeringsproblemer, hvis løsning må være overladt til de kompetente myndigheder og i øvrigt må afhænge af de eksisterende arealmæssige muligheder i hvert af de relativt få konkrete sagstilfælde, der forstås efter de eksisterende planer for tjenestesteders udflytning og nybygning.

2. Tjenestestedsbegrebet.

Tjenestestedet er inden for forsvaret et administrativt begreb, som bl.a. må ses på baggrund af nye aflønnings- og vederlagsregler. Udtrykket tjenestested er i realiteten betegnelsen for et hvilket som helst sted, som personalet har fået udpeget til at udføre sit arbejde på.

Ud fra det ønskelige i at afgrænse diskussi-

onen om tjenestestedernes indretning og denne indretnings indvirkning på klimaforhold, undervisningsmuligheder m.v. har man dog allerede på det indledende stadium af udvalgets arbejde fundet det ønskeligt at afgrænse debatten om tjenestestedernes indretning til de større tjenestesteder.

3. Tjenestestedernes størrelse.

En række betragtninger over tjenestestedets størrelse og betydningen heraf for den enkeltes trivsel kunne utvivlsomt hentes fra tilsvarende undersøgelser af forholdene på civile arbejdspladser. På det lille tjenestested har den enkelte større mulighed for at danne sig et samlet overblik over funktionerne til forståelse af meningen med netop denne lille del af forsvarets virksomhed, mens det store tjenestested med sine mange beskæftigede og forskellige funktioner er vanskeligere at overskue og derfor uden fornøden information kan give den enkelte en følelse af manglende engagement og utilstrækkelighed — eller ligefrem ensomhedsfølelse.

Udvalget skal dog ikke komme nærmere ind

herpå, idet tjenestestedernes størrelse må formodes at blive besluttet ud fra rent faglige hensyn.

Det er i øvrigt udvalgets opfattelse, at en række af de synspunkter, som er indeholdt i denne del-betænkning, ikke blot vedrører de større tjenestesteder, men også kan overføres på de mindre tjenestesteder, idet udvalget lægger vægt på, at man i videst muligt omfang søger at skabe hensigtsmæssige og ensartede forhold. Indretningen af såvel det større som det mindre tjenestested bør frembyde virkeligt gode muligheder for såvel den tjenstlige som den fritidsmæssige del af opholdet på et tjenestested.

4. Tilværelsen på tjenestestederne.

Der er anledning til på dette sted at fremsætte nogle kortfattede betragtninger over *den daglige tilværelse på tjenestestedet* - sat i relation til de ydre rammers betydning for trivslen.

Når bortses dels fra de ved forsvarets tjenestesteder civilt ansatte, dels fra de særlige forhold under øvelser og lignende, kan man for personalet opstille følgende typiske tredeling:

- egentlig tjeneste,
- beredskabstjeneste,
- fritid.

Indholdet af *den egentlige tjeneste* vil naturligvis variere såvel efter grad, tjenestealder og uddannelse som efter værn eller korps, ligesom stedet for tjenestens udførelse vil variere (undervisningslokale, øvelsesplads, operationsrum, værksted, kontor osv.), men som generelt krav til de ydre rammer for denne tjenestetilværelse kan man opstille, at disse rammer må være af en standard, der ikke ligger under standarden på tilsvarende civile arbejdspladser.

Hertil såvel som til det følgende må det bemærkes, at udvalget i dette arbejde regner med forholdene, som de tager sig ud i fredstid, og at udvalget ikke finder rimeligt grundlag for, at en spartansk kasernetilværelse skulle være at foretrække, fordi den i mindre grad adskiller sig fra tilværelsen i felten.

Som *beredskabstjeneste* betegner udvalget den del af tjenesten, da personellet - sædvanligvis på skift - skal stå til rådighed med heraf følgende indskrænket bevægelsesfrihed.

Beredskabstjenesten omfatter også aften- og nattimerne samt søn- og helligdage, og det er indlysende, at denne del af det personel, som på sådanne tider af døgnet færdes på et tjenestested, vil have et særligt behov for - for ikke at sige krav på - at kunne betjene sig af tidsvarende fritidsfaciliteter såsom læsestuer, bibliotek, radio- og TV-rum osv.

Den del af døgnet, som for forsvarets personel ikke er egentlig tjeneste eller beredskabstjeneste, er dets *fritid*, og for det personels vedkommende, som skal have eller har ønsket at have kvarter stillet til rådighed, knytter interessen sig her navnlig til kvaliteten af fritidsfaciliteterne og af kvartererne.

Udvalget finder det af værdi, om disse ydre rammer også for det unge, menige mandskabs fritid gøres så tiltalende, at de skaber tilskyndelse til også en daglig fritidstilværelse inden for tjenestestedets område. Sammenhold og kammeratskab kan derved udvikles til fremme af den enkeltes almindelige trivsel og til gavn for tjenestetidens fælles arbejdsindsats.

5. Udvalgets forslag til bygningsstandard.

Om de *konkrete forslag til tjenestesteders indretning*, som fremgår af det følgende, skal man indledningsvis fremkomme med følgende, generelle bemærkninger:

Udvalget har - på baggrund af de specielle forhold, som forekommer inden for de tre værn - ment det ønskeligt at drøfte tjenestestedernes indretning for hvert værn for sig, idet man først har koncentreret sig om indretningen af de større tjenestestede inden for hæren og derefter - med de deraf følgende vurderinger og forslag som udgangspunkt - søger at påvise, på hvilke af de behandlede områder der kan være grund til afvigelser for så vidt angår flyvevåbnet og søværnet.

Om uddannelses- og indkvarteringsområderne har man i udvalget ofte benyttet udtrykket »kollegiestandard« ud fra den formening, at det må være et mål på længere sigt, at indkvarteringsstandarden svarer til den civile, og at også den militære uddannelse finder sted under forhold, som svarer til den standard, hvorunder man mener, at befolkningen i øvrigt bør have

sin uddannelse. Det skal bemærkes, at udvalget med udtrykket »kollegiestandard« tænker på kvaliteten af rumindretningen - ikke på antallet af brugere af de enkelte rum. Man er i udvalget opmærksom på, at en sådan standard først vil kunne opnås på længere sigt, og betragtningerne i nærværende del-betænkning om det større tjenestestedes indretning må derfor opfattes som et forslag om inden for en rimelig tid og med de nødvendige investeringer at give forsvaret sådanne vilkår, at der ikke opstår stadig større skel mellem de forhold, forsvaret virker under, og de vilkår, den øvrige del af befolkningen har.

Når man i udvalget anfører, at betegnelsen kollegiestandard for personel under uddannelse ville være et mål på længere sigt, er det ud fra forudsætningen om, at det personel, der her er tale om - dvs. menige og befalingsmænd til pligtig tjeneste samt menige af stampersonelgruppen - virkelig har fast bopæl på tjenestestedet. Dersom kommende undersøgelser måtte vise et fald i indkvarteringsområdernes benyt-

telsesgrad, måtte det også ud fra en økonomisk vurdering findes rimeligt, at indkvarteringsområdet indrettes på en måde, der skaber kollegiestandard for det personel, der har fast bopæl på tjenestestedet, mens for den øvrige gruppe overnatningsmulighederne kan have en mere enkel udformning baseret på benyttelse af vagthold, ved alarmeringer og lignende.

Der er taget hensyn til de seneste erfaringer på dette område ved de sidst iværksatte kasernebyggerier, og der bør fortsat tages hensyn

6. Økonomiske konsekvenser.

Udvalgets supplerende forslag til foreliggende normer for tjenestestedernes indretning og udstyr omfatter de nedenfor opstillede hovedpunkter:

- forbedret indretning af og forøget antal af undervisningslokaler og hertil knyttede fritidsfaciliteter,
- forbedret indretning af og forøget antal af depoter, værksteder og garager,
- indretning af udendørs sportsanlæg - afpasset efter tjenestestedets størrelse,
- indretning af overdækkede svømmebassiner på større tjenestestede og gymnastikhaller på mellemstore tjenestestede,
- indretning af udrustnings- og rengøringsrum i kvarterområder,
- indretning af kvarterer som 1- og 2-mandskvarterer, anvendelige også for 3-4 værnepligtige,
- indretning af hjemmestuer og tekøkkener i kvarterområder.

Man gør opmærksom på, at en del af de nævnte foranstaltninger også har andre end rent klimaforbedrende formål, og man er for kvarterstørrelsernes vedkommende gjort bekendt med, at der allerede forud for udvalgets nedsættelse var truffet principbeslutning.

Udvalget har ikke angivet konkrete udgiftsskøn for de direkte forslag til bygnings- og inventarforanstaltninger. De økonomiske virkninger heraf for forsvaret som helhed kan ikke med rimelig sikkerhed opgøres særskilt, da disse foranstaltninger - specielt hvor der er tale om udbygning og modernisering af ældre tjenestestede - vil være integreret i de almindelige standardforbedringer.

hertil i programgrundlaget for nye tjenestestede og for den modernisering af ældre tjenestestede, som udvalget forudsætter fortsat.

Udvalget mener, at de uddannelsesmæssige faciliteter, som er beskrevet nærmere i afsnit 8, må være af en så høj standard, at der er mulighed for at tilpasse nye undervisningsformer til den militære uddannelse samt sikre, at uddannelsen også ud fra rent lokalemæssige dispositioner kan tilrettelægges så effektivt som muligt.

Såfremt det skal blive muligt inden for et rimeligt kortere åremål at forbedre standarden på de mange ældre tjenestestede, hvor indkvarterings- og undervisningsforholdene i dag er utilstrækkelige og i nogle tilfælde direkte kritisable, vil det være nødvendigt væsentligt at øge de årlige bevillingsrammer til disse opgaver.

Udvalget ønsker at understrege, at udgifterne til en tidssvarende og hensigtsmæssig udførelse af nye bygninger for forsvaret ikke må vurderes alene efter en økonomisk målestok, men også efter den afgørende betydning for trivslen hos brugerne af disse bygninger. Det er på længere sigt ikke billigere at bygge »skrabet«, og udvalget har under sine besigtigelser set eksempler på senere gennemførte bygnings- og inventarmæssige ændringer på eksisterende tjenestestede, som med økonomisk fordel kunne have været medtaget ved den første udførelse og programgrundlaget herfor.

Der bør derfor åbnes mulighed for ved nybyggeri og større udbygninger med en forudset betydelig »levetid« at øge standarden af tjenestestedernes bygninger og lokaler og disses indretning.

Det er over for udvalget oplyst, at tilvejebringelse af tidssvarende tjenestestede med ovennævnte standard, svarende til den nuværende forsvarsordning, forudsætter gennemførelse af yderligere bygge- og anlægsarbejder til i alt ca. 1.270 millioner kr.

Beløbet er baseret på byggeomkostningsindeks for januar 1968 og indeholder fuldførelse efter april 1968 af allerede bevilgede projekter for 120 millioner kr. Det omfatter herudover alene endnu ikke bevilgede, nationale bygge- og anlægsarbejder, mens teleinstallationer, in-

ventar- og maskinanskaffelser ikke indgår heri. Beløbet dækker såvel nybyggeri som modernisering og udbygning af forsvarrets tjenestesteder og omfatter ikke alene arbejder med direkte klimaforbedrende sigte, men også andre for forsvarrets uddannelse, beredskab og forsyningstjeneste nødvendige arbejder.

Udvalget kan tilslutte sig det til denne prognose knyttede forslag om, at en sådan udbygning af forsvarrets tjenestesteder søges gennemført inden for de næste 10-15 år.

Ved vurderingen af den forhøjelse - på det nærmeste en fordobling - af den årlige investering, som er en forudsætning for gennemførelsen af dette forslag, er det rimeligt at inddrage et andet moment af vidtrækkende økonomisk betydning: Forsvaret vil i takt med en væsentlig del af disse investeringer - nemlig ved de planlagte udflytninger fra bl.a. København og Århus - frigøre arealer af en meget betydelig værdi. Selv om disse frigjorte arealer ifølge oplys-

ninger givet til udvalget i en række tilfælde er bestemt for andre statslige eller kommunale formål, finder udvalget anledning til at påpege, at værdien i fri handel af de arealer, der frigøres af forsvaret, er af samme størrelsesorden som de i forannævnte prognose medtagne, samlede udgifter til forsvarrets behov for nybyggeri og moderniseringer i den nævnte 10-15 års periode. Udvalget er vidende om, at overdragelsen til andre statslige eller kommunale formål i en række tilfælde ikke vil ske på grundlag af arealernes værdi i fri handel, men har dog ment, at dette forhold bør tages i betragtning ved vurderingen af forsvarrets investeringsbehov til nybyggeri og modernisering af eksisterende tjenestesteder. Udvalget har i øvrigt bemærket, at Forsvarsministeren i begyndelsen af maj måned 1968 vedrørende frigørelsen af forsvarrets arealer i bl.a. København og Århus har lagt tilsvarende betragtninger frem for offentligheden.

7. Nybyggeri kontra modernisering.

I overvejelserne omkring ethvert større ombygningsprojekt bør utvivlsomt indgå en vurdering af det naturlige alternativ - en udflytning af det pågældende tjenestested - og i tilknytning til det foregående afsnit kan her nævnes den økonomiske fordel, der kan mindske eller opveje den forøgede investeringsbyrde - værdien af arealafgivelsen.

I øvrigt skal det bemærkes om forholdet mellem nybyggeri og modernisering af ældre tjenestesteder, at man i udvalget er opmærksom på, at den omstændighed, at der i de nærmeste år vil finde en række udflytninger sted, åbner mulighed for straks at opnå en god standard på

disse nye tjenestesteder. Dette vil imidlertid yderligere uddybe den allerede tilstedeværende forskelsbehandling mellem personellet på de nye tjenestesteder og personellet, der gør tjeneste på de mange ældre tjenestesteder. Det må være absolut ønskeligt, at standarden i nybyggeriet - blandt andet også af hensyn til dette byggeris forudsete lange levetid - bliver virkelig god, men dette bør ikke medføre udsættelse af de stærkt påkrævede bygningsmæssige udbygninger og moderniseringer af de eksisterende tjenestesteder, for kun derved vil det være muligt inden for et rimeligt kort åremål at opnå nogenlunde ensartede vilkår overalt i forsvaret.

8. Normal- eller Idealplan for nybyggeri af det store tjenestested.

Det har været overvejet i udvalget, hvorvidt idealplanen for nyt kasernebyggeri kunne og burde udformes helt konkret i form af et sæt tegninger, omfattende alle kasernens bygninger og visende disses rumantal og -størrelser, eller den snarere skulle gives den mere indirekte form af opstilling af en række principper og normer for indretning af tjenestestedet.

Resultatet er blevet en kombination af disse to muligheder, idet man for visse områder eller elementer af det store tjenestested har angivet konkrete udførelsesmuligheder med tilhørende tegningsmateriale, mens man i øvrigt har henholdt sig til at angive principper og normer.

Begrundelsen herfor er navnlig, at den tekniske, pædagogiske og organisatoriske udvikling

skønnes at gå så hurtigt, at en konkret idealplan næppe ville nå at finde anvendelse på flere nye kaserneprojekter, af hvilke der efter de for udvalget oplyste skøn regnes med iværksættelse af 3 i de nærmeste år. For hvert sådant omfattende byggeri må der ifølge de til udvalget givne oplysninger regnes med 5 år, fra projekteringen begynder, til kasernen tages i brug.

Hertil kommer, at en sådan helt igennem konkret idealplan ville være vanskelig at udnytte under iværksættelsen af de saneringsplaner for ældre kaserner, som vil blive omtalt i et følgende afsnit. Her vil et sæt principielle retningslinier være et langt smidigere arbejdsmateriale for de militære og tekniske fagfolk, der ved en sådan saneringsopgave er stærkt bundet af det eksisterende bygningsmæssige grundlag.

Man finder anledning til at understrege, at det må anses som en betydningsfuld forudsætning for den succesrige gennemførelse af pædagogiske reformer, at disse kan få lejlighed til at udfolde sig i passende bygningsmæssige rammer. Hvis de ydre forhold vedbliver med mange steder at være ganske utidssvarende, vil selv den bedste vilje til pædagogisk reformarbejde komme til kort.

Det var en nærliggende tanke, at udvalget som indledning til dette arbejde foretog en undersøgelse af, om det konkrete kaserneprojekt, som ved udvalgsarbejdets begyndelse stod nærmest foran sin iværksættelse, med eller uden modifikationer skulle kunne tjene som model for en sådan idealplan. Udvalget har derfor på en række af sine møder af de særligt tilknyttede sagkyndige fra Forsvarets Bygningstjeneste fået forevist og gennemgået situationsplanen samt enkelte mere detaljerede tegninger fra det af bygningstjenesten udarbejdede bevillingsprojekt til Finderup Kaserne.

Udvalget var forud orienteret om den opgave, som var stillet Forsvarets Bygningstjeneste - at udarbejde et kaserneprojekt efter samme standard som det igangværende projekt til Skive Kaserne, men tillempet efter de særlige forhold, som følger af forskellen imellem enhederne på Skive og Finderup Kaserner bl.a. i henseende til våbenart og materiel. Også en del af Skive-projektet var forud gennemgået og debatteret af udvalget, som i den skriftlige vurdering af Finderup-projektet, der blev afgivet til Forsvarsministeriet den 6/12-66 (se bilag nr. 1), lagde vægt på at fremhæve, at de økonomiske rammer for Finderup-projektet, som fremgår

af den planlagte sammenligning med Skive-projektet, må tages i betragtning ved vurdering af Finderup-projektet som eventuelt idealprojekt for fremtidigt kasernebyggeri.

Selv om udvalget afsluttede den ovennævnte skriftlige vurdering med at anbefale Finderup-projektets iværksættelse under hensyntagen til en række bemærkninger og ændringsforslag, må denne anbefaling således tages med det forbehold, som følger af de økonomiske samt de uddannelses- og tidsmæssige forudsætninger.

En kasernes samlede areal kan opdeles i følgende elementer:

- øvelsesområdet,
- tjenesteområdet,
- undervisningsområdet,
- fritidsområdet,
- indkvarteringsområdet.

Det bemærkes, at man i det følgende har valgt at behandle undervisningsområdet og fritidsområdet under ét.

Hvad angår *øvelsesområdet* synes det at være væsentligt og tilstrækkeligt at fremhæve, at det bør ligge i nær tilknytning til kasernen og have en sådan størrelse og beskaffenhed, at der er både plads til og mulighed for realistiske øvelser, der kan demonstrere den teoretiske viden og uddannelse på hensigtsmæssig måde og dermed virke yderligere motiverende. Placeringen af området og særlig af de anlæg, såsom skydebaner, feltbaner m.v., som anvendes i den uden-dørs undervisning, bør være i en sådan nærhed af de øvrige uddannelsesfaciliteter, at der er mindst mulig spildtid.

Tjenesteområdet, der er et lukket område, indeholder bl.a. depoter, garager, værksteder og underafdelingskontorer. Området er som nævnt lukket og indhegnet med henblik på egentlig bevogtning i modsætning til kasernens øvrige område, der vel af praktiske og ordensmæssige grunde bør indhegnes, men ikke af den grund må opfattes som et strengt afsondret areal. Tjenesteområdets konkrete udformning må baseres på størst mulig fleksibilitet med hensyn til garager og værksteder m.v., og det forudses, at disse desuden svarer til den standard, som er gældende i civil, industrielt byggeri. Der bør i rimeligt omfang tages hensyn til, at militære køretøjer bliver stadig større og tungere, og garagerne må udformes således, at alle

arter af køretøjer, der kan køre på danske veje, også kan bringes under tag. Af hensyn til fleksibiliteten bør man som hovedregel anvende en hangar-lignende garagetype. Der må være mulighed for at arbejde med gaffeltrucks, og det skal være muligt at indskyde en ekstra etage i depoterne. Belægningen på veje og pladser bør dimensioneres således, at tung kørsel (kampvogne) kan foregå overalt.

Underafdelingsområdet bør efter udvalgets opfattelse være placeret i tilslutning til de garage- og værkstedsarealer, som den pågældende underafdeling (kompagni, batteri, eskadron, eskadrille m.v.) skal benytte.

Underafdelingsområdet bør indeholde:

- kontor for underafdelingschefen,
- underafdelingskontor (kontor for kommandobefalingsmand),
- kontor (kvarter) for underafdelingens tilsynshavende befalingsmand,
- omklædningsrum med skabsplads (og adgang til toilet- og vaskerum) for det personel ved underafdelingen, som ikke bor på kasernen,
- instruktionslokale, der tillige kan anvendes til instruktøernes forberedelse m.m.,
- våbenkammer (med plads til underafdelingens byttebeholdning af våben m.m.),
- depotrum til underafdelingens særlige materiel (sanitetsudstyr, tilbehør til tungere våben, signalmateriel m.m.),
- depotrum til syges tøj og underafdelingens byttebeholdning af vasketøj m.m.

Med hensyn til de lokalemæssige behov, som ventes at opstå ved udbygning af samarbejds- og talsmandsordninger, finder udvalget, at disse behov inden for rammerne af et moderne kasernebyggeri må kunne dækkes af de eksisterende lokaler - enten i underafdelingsområdet eller i det nedenfor omtalte, centrale administrationsområde.

Administrationsområdet for et regiment og dets afdelinger placeres nær det øvrige tjenestoområde.

Området omfatter et kontorområde for regimentsstaben (herunder kommandantskabet) samt kontorområder for afdelinger m.v. og for eventuelle særlige enheder (permanente signalkontorer m.v.).

Kontorområdet for regimentsstaben udformes fleksibelt i overensstemmelse med de retningslinier, der benyttes ved statens øvrige kontorbyggeri.

I området indrettes - ud over kontorer for de respektive stabsfunktioner m.v. - konference- og møderum samt kvarter for regimentets vagthavende officer og omklædningsrum for personel ved regiments- og afdelingsstabe, som ikke bor på kasernen.

Kontorområderne for afdelingerne omfatter:

- kontor for afdelingschef,
- kontor for adjutant,
- skrivestue samt
- kontor for officer til rådighed.

I forbindelse med kontorområderne indrettes arkivrum m.v., bl.a. til opbevaring af klassificerede sager.

Ved nogle tjenestesteder vil der endvidere være behov for indretning af sikrede kommandoområder samt sikret, permanent signalkontor.

Poliklinik med eventuel infirmeriafdeling placeres centralt.

Udvalget kan af personelbesparelser- og andre rationaliseringsgrunde gå ind for, at infirmerier for større geografiske områder søges centraliseret. Eventuelt fornøden særskilt underbringelse af syge ved forkølelsepandemier o.l. søges løst ved midlertidig anvendelse af en eller flere kvarterbygninger eller etager i sådanne.

Der bør fortsat ved hvert større tjenestede være en poliklinik, omfattende konsultationsstue, lægestue, skadestue og tandklinik med tilhørende birum.

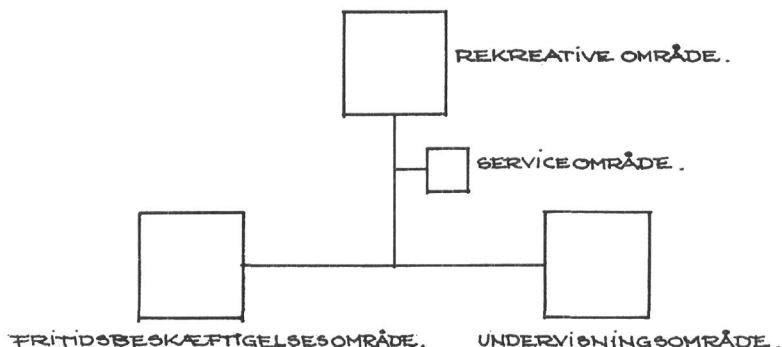
De ovenstående betragtninger med hensyn til centralisering af infirmerierne kan i nogen grad finde anvendelse også på spørgsmålet om arresterne. Af naturlige grunde vil disse som oftest være placeret ved kasernens hovedindgang, hvor der i forvejen skal være vagtmandskab til stede, og dette kan give et lidet tiltalende førsteindtryk af et militært tjenestede.

Om *undervisningsområdet* og *fritidsområdet* skal udvalget udtale følgende:

Hensynet til en fornuftig økonomisk heltidsudnyttelse af bygningerne taler for, at lokalerne søges udnyttet til både tjenstlige formål og i fritiden, hvor dette er muligt. Dette lader sig gøre for eksempelvis undervisningslokalernes og gymnastik- og træningssales vedkommende. Udvalget har derfor fundet det hensigtsmæssigt at behandle undervisnings- og fritidsområderne under ét afsnit.

Undervisningsområdet må danne en funktionel og pædagogisk ramme om såvel den **mili-**

Undervisnings- og fritidsområde. – Hovedelementer. – Diagram.

tære undervisning, civilundervisningen som fritidsundervisningen på tjenestestedet.

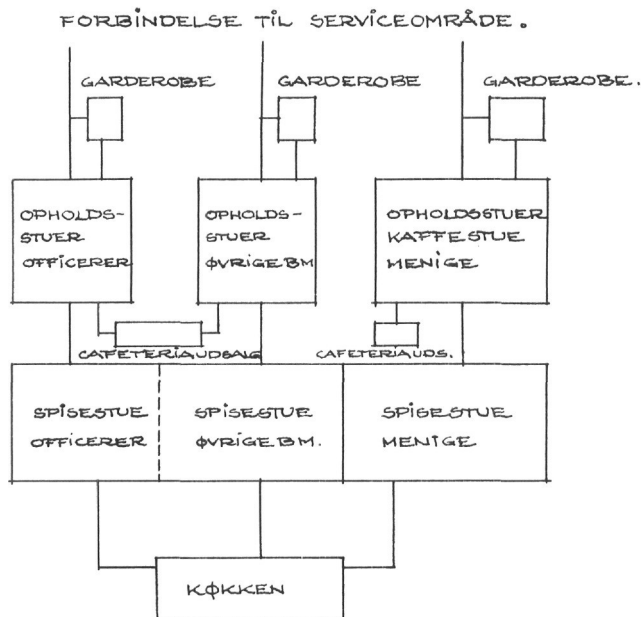
Fritidsområdet bør være udformet således, at det stimulerer personellens interesse for aktiv udnyttelse af fritiden. Udover at rumme velegnede lokaliteter for forskellige fritidsaktiviteter må det desuden tjene rent rekreative formål og kunne yde personalet forskellige former for service.

Undervisnings- og fritidsområdet bør placeres således i det samlede militære område, at der ikke bliver for store afstande fra hverken indkvarterings- eller arbejdsområder, men dog således, at området relativt let eventuelt kan

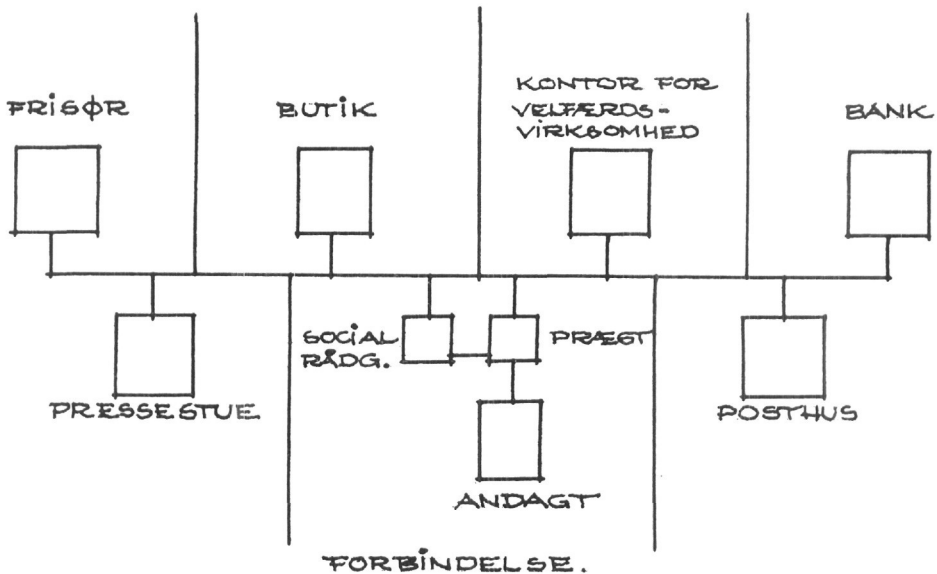
komme til at ligge »uden for hegnet« med let adgang for den lokale befolkning. Ved placeringen må der tillige tages hensyn til, at omklædningsrummene ved gymnastik- og træningsale også kan bruges i forbindelse med udenørs idræt.

Undervisnings- og fritidsområdet kan indrettes i en større bygningsenhed, der enten kan opføres som én eller flere sammenbyggede fir-længede gårde eller som en langstrakt bygning efter kamprincippet. Det er blot ønskeligt, at de nedenfor nærmere beskrevne delområder og lokaler placeres i bygningen i en indbyrdes klar og funktionel rækkefølge. Såfremt området af

Rekreative område. – Trafik. – Funktion.

FORBINDELSE TIL REKREATIVE OMRÅDER

lokale årsager ikke kan indrettes i én bygning, eller hvor man ved sanering og ombygning må anvende flere fritliggende bygninger, må det ligeledes tilstræbes, at de enkelte delområder og lokaler ligger så nær hinanden som muligt, og så vidt forholdene tillader det i indbyrdes rigtig sammenhæng.

Det bør tilstræbes, at der i forbindelse med bygningens lokaler indrettes udendørs opholdsarealer.

Det *rekreative område* omfatter spise- og opholdslokaler for officerer m.fl., for øvrige befalingsmænd m.fl. samt for menige m.fl. og bør placeres om et centralt køkken og indrettes efter cafeteria princippet. Hvor de meniges spisesal tillige i et vist omfang benyttes som kaffestue, bør man ved passende arrangementer søge at undgå den fornemmelse af »stort« lokale, der præger nogle af de tidligere udførte spisesale. Selv om udvalget, som nævnt i afsnittet om indretning af indkvarteringsområdet, mener, at der i hver kvarterbygning skal indrettes én eller flere hjemmestuer, bør der i fritidsområdet indrettes egentlige opholdsstuer for menige.

Et vist antal lokaler i området bør udstyres med TV, og siddepladserne indrettes herefter, uden at præg af opholdsstue fortabes. Et eksempel på, hvorledes et større lokale indrettes,

fremgår af forsøgsindretningen af en hjemmestue på Høvelte Kaserne.

Der bør indrettes særlige lokaler med f.eks. bordtennis, billard m.v.

I forbindelse med området indrettes udenørs opholdsarealer, der afskærmes med beplantning.

Området forsynes med garderober og toiletter - for begge køn af hensyn til ønskeligheden af, at det rekreative område kan benyttes af forsvarets personel sammen med den civile befolkning.

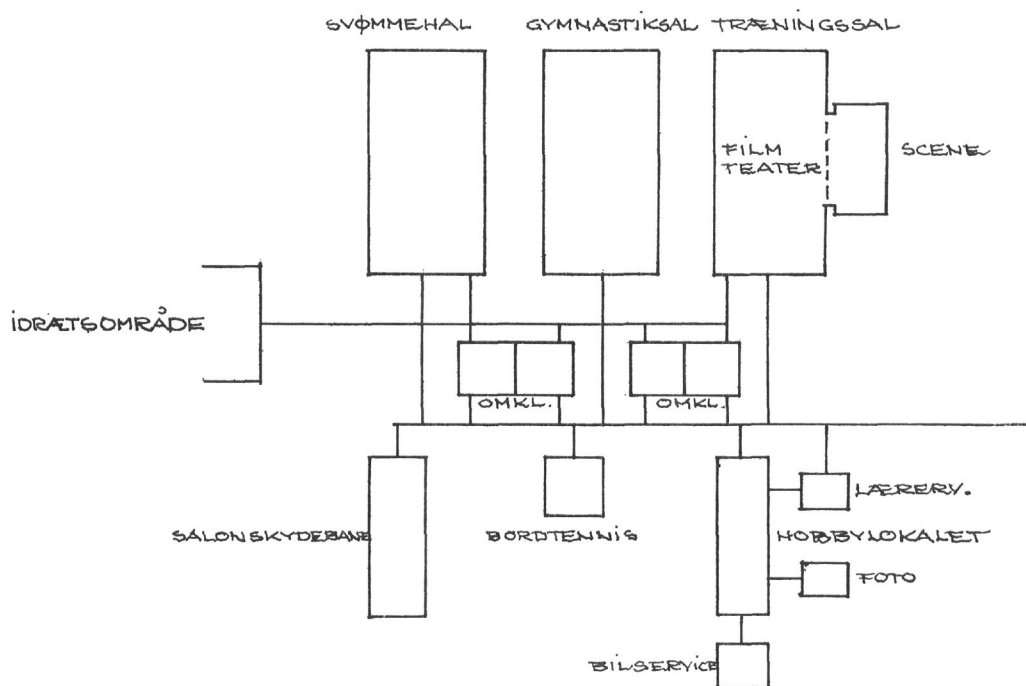
I *serviceområdet*, der er fælles for alle personelgrupper, kan der indrettes butik, hvor småfornødenheder forhandles. Sådanne skal ikke forhandles i udsalgene, der for at reducere kødannelser i kortere dagpauser ikke bør forhandle andet end drikke-, spise- og tobaksvarer.

Serviceområdet bør i øvrigt bestå af *postekspedition*, *pengeinstitutfilial* og *kontor for den lokale velfærdsvirksomhed*.

Der indrettes *frisørstue* og *pressestue*, idet denne sidste må være så stor, at der eventuelt senere kan installeres renserianlæg i tilknytning hertil.

De ovenfor nævnte områder og lokaler lægges samlet og således, at der er let adgang for alle personelgrupper.

Under serviceområdet, men ikke nødvendig-

vis i dettes umiddelbare nærhed hører også lokale for *socialrådgiver* og *præst* med hertil hørende venteværelse. I nærheden af dette område kan der indrettes *andagtsrum*.

Adgangen til *socialrådgiver* og *præst* lægges således, at rådsøgende kan få nogenlunde ugenert adgang.

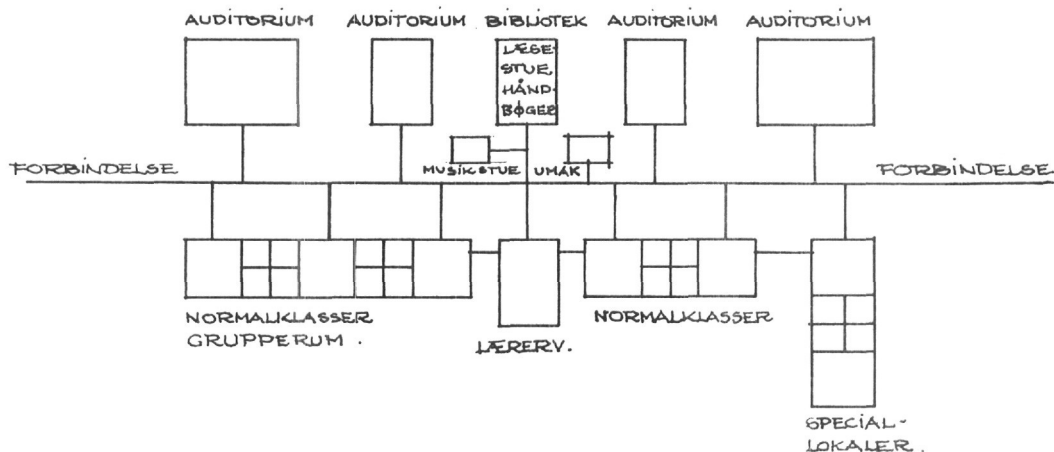
Fritidsbeskæftigelsesområdet omfatter også *gymnastiksal* og *træningssal* med udstyr til indendørs boldspil og forsynet med *omklædnings- og redskabsrum*, idet dette lokaleafsnit dog principielt efter sin væsentligste funktion må betragtes som hørende til undervisningsområdet. Omklædningsrummet bør tillige kunne bruges i forbindelse med udendørs idræt og en svømmehal, som udvalget mener, der bør findes eller være adgang til ved ethvert nogenlunde stort tjenestested. I tilknytning til idrætsområdet indrettes et mindre kontor for idrætslederen.

I dette område, hvor støjen ikke vil virke generende i tilstødende lokaler, kan der indrettes lokale til *bordtennis*. Der bør også, eventuelt i et kælderlokale, indrettes indendørs *skydebane*. Lokalet skal være så stort, at der foruden salonskydning er plads til andre former for indendørs skydning.

Det ville være ønskeligt, om der kunne indrettes et særligt teater- og filmlokale, bl.a. under henvisning til Betænkning nr. 434 vedrørende statsstøtte til forbedring af teaterlokaler og indretning af nye teaterlokaler for den turnerende teatervirksomhed, hvori advares mod fælles teaterlokale og gymnastiksal/idrætshal ud fra ønsket om amfiteatralsk stoleopstilling i teatersalen og vanskeligheden ved at skabe den rette teaterstemning i en gymnastiksal. Udvalget har af hensyn til de dermed forbundne større udgifter ikke ment at kunne udtale sig imod en fælles udnyttelse og skal derfor foreslå, at træningssalen indrettes til også at kunne anvendes som teater- og filmlokale. Der skal herved i videst muligt omfang tages hensyn til de krav, der er opstillet i den ovenfor nævnte betænkning.

Til brug ved filmforevisninger må træningssalen udstyres med fast filmlærred og operatørrum for 16 mm fast opstillet forevisningsapparat. For tiden anvender forsvaret 16 mm film og vil formentlig fortsætte hermed. Den ret store sal kræver et særligt 16 mm forevisningsapparat, som bedst kan opstilles i et særskilt operatørrum. Herfra skal kunne foretages mekanisk mørklægning og gradvis dæmpning af det elektriske lys.

Undervisningsområde. – Trafik. – Funktion.

Træningssalen skal kunne bruges til teaterforestillinger og derfor udstyres med scenearrangement. Den må ligge bekvemt for tilkørsel af kulisser m.m. Bekvemt for scenen bør ligge lokaler, der kan anvendes som garderober for skuespillere og publikum. Der bør være adgang til toiletter.

Da det næppe vil være muligt at aflyse alle idrætsarrangementer, når der er film- og teaterforestillinger, skal træningssalen placeres således, at støj fra øvrige idrætsrum ikke virker generende.

Hobbyområdet kan omfatte et bygningsafsnit, hvor man med halvvægge kan adskille de forskellige fag, eller det kan indrettes i flere mindre, sammenhængende lokaler. Det/de skal indrettes til udnyttelse til alle almindelige former for hobby og må udstyres med elektrisk kraft og vand. Hobbylokalet bør forsynes med en gulvbelægning, der tillader nem opstilling af maskiner.

Der må bekvemt for anvendelsen indrettes materialelager og opbevaringsrum for påbegyndte/færdige arbejder, så vidt muligt i flere mindre lokaler. Et af disse skal tillige kunne tjene som kontor for hobbylederen.

I tilknytning til hobbylokalet bør der indrettes et *fotokale* delt i 2 rum, hvoraf det ene er mørkekammer, det andet arbejdsrum. Fotoloalet skal indrettes således, at flere personer kan arbejde der samtidig.

Når vejret tillader det, kan en del hobbyarbejder foregå i det fri, hvorfor det vil være ønskeligt med direkte adgang fra hobbylokalerne til et udendørs opholdsareal.

Der bør indrettes et område med *smøre- og*

vaskeplads, hvor personalet kan foretage mindre vedligeholdelsesarbejder på private motor-køretøjer. I tilknytning hertil skal indrettes et *hobbylokal* for *bilservice*.

Udvalget skal pege på, at man bl.a. i Sverige kombinerer bilservicehobby med udnyttelse af de tjenstlige værksteder, og man finder, at en lignende ordning vil være økonomisk hensigtsmæssig og rimelig.

Der bør i fritids- og undervisningsområdet indrettes et *biblioteksområde* omfattende udlån og håndbogsbibliotek. Udlånet skal være så stort, at der er plads til siddegrupper mellem reolerne. Håndbogsbiblioteket indrettes med læsestue. I tilknytning hertil bør der indrettes et antal studieceller til individuelt arbejde (i forbindelse med den daglige undervisning, lektielæsning og andet selvstudium). Studiecellerne monteres med fast arbejdsbord og vægskab med flere fag, der kan aflåses for sig.

I forbindelse med biblioteksområdet indrettes en musikstue til aflytning af musik og udstyret med pladespiller og siddemøbler. Musikstuen skal være stor nok til anvendelse til aktiv musikudøvelse.

Der indrettes et kontor for bibliotekaren.

Da håndbogsbiblioteket skal kunne benyttes i både den daglige tjenstlige undervisning og fritidsundervisningen, bør biblioteksområdet indrettes i nær tilknytning til undervisningsområdet.

Undervisningsområdet bør ikke programmeres for stramt. Det må være fleksibelt både med hensyn til rumlig indretning (have mulighed for ændret opdeling) og til en kommende undervisningsmetodisk udvikling.

De enkelte lokaler med tilhørende inventar og undervisningsmateriel må udformes og anskaffes med øje for den standard, som til enhver tid måtte være gældende for de i pædagogisk henseende bedst og mest hensigtsmæssigt indrettede folke- og gymnasieskoler.

Undervisningsområdet må omfatte lokaler til *storgruppeundervisning* (forelæsninger, instruktioner, demonstrationer, foredrag som oplæg til påfølgende studiekredsarbejde). Hertil vil *auditorier* egne sig. Auditorierne skal være forsynet med et større forelæsnings- og demonstrationsbord, hvori er indbygget skabe, skuffer, overhead-projektor, installationer for el, vand samt styreautomatik for mørklægning, lysdæmpning, filmfremviser, lysbilledapparat, TV og båndoptager samt andre undervisningsmaskiner. I fronten af lokalet må forefindes et flere meter bredt podium, evt. lille scene, til situations- og eks-temporalspil o.a. De amfiteatralisk opstillede tilhørerpladser skal have skrivepulte med afskærmet belysning, så tilhørerne f.eks. kan gøre notater, aflæse kort o.a., når lokalet er mørklagt under lysbilledinstruktioner, filmforevisninger eller lignende. Imellem to auditorier og med adgang fra begge placeres et depot- og regierum, eventuelt med omklædningsrum for aktører. Til hvert auditorium hører et udvendigt placeret operatørrum.

Normal-undervisningslokalerne skal fortrinsvis anvendes til *mellemgruppeundervisning* (15-30 elever) og *smågruppeundervisning* (3-8 elever). Lokalerne skal ved deres indretning og placering i forhold til hinanden tillade brugen af varierede og alsidige undervisningsformer (klasseundervisning, gruppeundervisning, studiekredse, individuelt arbejde).

Varierede undervisningsformer rejser idealkravet om muligheden for udskillelse af grupper både i direkte forbindelse med det større lokale (klasserummet) og isoleret fra dette.

Større lokaler må derfor veksle med mindre, idet man som norm for størrelsen må sætte ca. 2 1/2 m² pr. elev. Antallet af undervisningslokaler må være afhængigt af tjenestestedets samlede militære og civile undervisningsprogram, dog således at der altid er en reserve af lokaler til rådighed, hvis en lærer i en undervisningssituation måtte ønske at disponere over ekstra undervisningslokaliteter. Det vil være rimeligt at regne med ca. 80 % lokalebelægning pr. lektion. Det vil være praktisk, at nogle klasserum kan deles i 2 mindre rum, endvidere at nogle klasserum udvides med arbejdskroge eller grup-

penicher med plads til 4-8 elever, og at andre klasserum suppleres med særlige grupperum (4-8 elever), som ligger helt adskilt fra klasserummet. Imellem 2 klasserum kan eventuelt indlægges en blok af 4 grupperum.

Samtlige typer af lokaler (rum) til smågruppeundervisningen må forsynes med borde, der muliggør varierende sammenstilling. I grupperum og grupperum er større konferenceborde hensigtsmæssige.

En langsgående bordplade ved vinduesvæg i *klasserummet* vil være egnet til forskellige individuelle arbejder, til fralægning af *materialerne* og til udstillinger.

Af andet nødvendigt inventar i klasserummene skal nævnes: skabe med rigelig plads til hylder og elevskuffer (let aftagelige), åbne reoler med flyttelige hylder (også skråhylder til fremlæg af bøger o.lign.), lister langs loftet med forskydelige kroge, der muliggør variationer i kort- og billedophæng, hessianbeklædt opslags-tavle.

Klasserummene må have faste installationer til audiovisuelle hjælpemidler, radio samt TV og må kunne mørklægges, ligesom der mellem klasserummene bør findes flere praktisk placerede depotrum.

Ud over normal-undervisningsfløjen etableres en række *speciallokaler*, bl.a. til undervisning af ordblinde, til sprogundervisning (sprog-laboratorium), lokaler til særlige former for militær undervisning (laboratorium med *terræn*-borde, lokaler til øvelser i radio- og telefonarbejde o.a.).

Visse af disse speciallokaler kan med fordel anbringes i tilslutning til tjenesteområdet. Dette gælder således i de tilfælde, hvor tilstedeværelsen af store og tunge materielgenstande er en forudsætning for undervisningens gennemførelse. Som eksempler kan nævnes motorlære, undervisning i kanonbetjening, kampvognstjeneste m.v.

Lærerværelser placeres centralt i undervisningsområdet og suppleres eventuelt med *læse*-værelse og konferencerum. I lærerafsnittet indrettes kontor(er) til forstander/viceforstander for civilundervisningen. Centralt placeres også uddannelsesmaterielkontoret (UMAK), der må omfatte flere velorganiserede og overskuelige depotrum, et rummeligt værksted og kontor(er).

For *indkv ar teringsområdet* vedkommende vil det være naturligt i første omgang at op-holde sig ved udvalgets ovennævnte skriftlige

indstilling til Forsvarsministeriet om Finderup-projektet, idet dette område gav anledning til de mest vidtgående ændringsforslag til det forelagte tegningsmateriale - i dets egenskab såvel af konkret udførelsesprojekt til Finderup Kaserne som eventuelt ideal- eller normalprojekt for senere kasernebyggeri af tilsvarende art.

Udvalget går ind for, at der uden for det egentlige kvarter indrettes udrustnings- og rengøringsrum til opbevaring af mandskabets tjenstlige udrustning såsom kampuniform, hjelm, gasmaske, støvler, våben og anden mundering.

Indførelsen af sådanne udrustnings- og rengøringsrum har været indgående diskuteret og belyst gennem de erfaringer og betragtninger, som især de militære medlemmer og tilfornærede er fremkommet med. Man er gjort bekendt med, at systemet var medtaget i et af de tidligere skitseforslag til Finderup-projektet, og man har under udvalgsarbejdet fra Forsvarets Bygningstjeneste fået forelagt tegninger, der er blevet revideret med hensyntagen til udvalgets forslag.

Efter udvalgets opfattelse må de herefter foreliggende tegninger til Finderup-projektet kunne føre til en sådan udformning af dette specielle, nye kaserneafsnit, at det vil være såvel praktisk for mandskabet som hensigtsmæssigt og forsvarligt i relation til de rent militære hensyn, der skal tilgodeses i denne forbindelse.

Chefen for Forsvarets Materielintendantur, der er tilknyttet udvalget som særligt sagkyndig, har under debatten om detailudformningen af dette område henledt opmærksomheden på risikoen for skader og ulemper ved samlet opbevaring af de forskellige uniforms- og udrustningsgenstande. Det er derfor udvalgets forudsætning for at anbefale princippet, at der ved undersøgelser eller forsøg nås frem til en ordning, der giver forsvarlige opbevaringsforhold. Forsvarets Materielintendantur har givet tilsagn om, at man vil forestå sådanne forsøg.

Udvalget finder det af stor værdi, om systemet kunne blive norm ved fremtidigt kasernebyggeri i Danmark og i videst muligt omfang også ved til- og ombygninger ved eksisterende kaserner.

Udvalget går endvidere ind for, at der i hver enkelt kvarterbygning for menigt mandskab og andet værnepligtigt personel indrettes en hjemmestue.

I modsætning til de ovennævnte udrustnings-

og rengøringsrum er hjemmestuer ikke noget hidtil ukendt på danske kaserner, men det er udvalgets indtryk, at sådanne lokaler - hvor de findes med denne eller anden betegnelse — enten er uheldigt placeret og mangelfuldt indrettet eller, under presset af den almindelige overbelægning og mangelen på undervisnings- og administrationslokaler, i et vist omfang er indtaget helt eller delvis til andre formål.

Udvalget finder, at problemet om det værnepligtige mandskabs opholdsmuligheder i fritiden eller under beredskabsvagt og lignende i fremtiden må tillægges stadig større vægt, og man må tage afstand fra, at dette problem skulle være løst ved indretning af selv det bedst mulige fælles centrale fritidsområde. Udvalget betragter ikke eksistensen af et sådant centralt fritidsområde som tilstrækkelig til at dække de virkelige behov, men man har den opfattelse, at den enkelte kvarterbygningens hjemmestue og det centrale fritidsområde i deres funktioner på gavnlig vis kan supplere hinanden. Eksempelvis kan den mere officielt prægede fritidsaktivitet i det centrale fritidsområde af mindre grupper forberedes eller fortsættes på gruppens egen hjemmestue.

Udvalget har under besøg på forskellige tjenestesteder fået det indtryk, at hjemmestuer er velegnede og vurderes positivt af mandskabet for ophold i kortere pauser i løbet af dagen. Med den større bygningsmæssige spredning i det moderne lave byggeri følger en kraftig forøgelse af gangliniernes længde, hvilket taler for, at der - spredt over kaserneområdet - bør være et rimeligt antal opholdsmuligheder med tilhørende faciliteter som kogeplads, læsemuligheder, radio m.v.

I tilknytning til de foranstående bemærkninger om, at mandskabets behov for kontor- og opbevaringsplads som følge af de nye samarbejds- og talsmandsordninger bør dækkes inden for administrationsområdet, skal det her nævnes, at der utvivlsomt ved disse nyordninger inden for den enkelte underafdeling af og til vil være brug for en uformel diskussion eller information, som naturligt kan henlægges til den egne hjemmestue.

Etablering af en hjemmestue pr. ca. 40 indkvarterede vil give et rimeligt supplement til opholdsmulighederne i kvartererne. Erfaringer fra civile undervisningsinstitutioner går i retning af, at selv om kvartererne er hyggeligt indrettet, opstår der en tendens **til**, at der i nogle kvarterer finder en sådan ophobning af menne-

sker sted, at der er behov for større lokaler. Hjemmestuerne vil imødekomme dette behov.

Udvalget anbefaler, at der i hver kvarterbygning til fælles brug for hjemmestuen og bygningens kvarterer indrettes et lille tekøkken eller en kogeniche med adgang fra begge steder.

Udvalget foreslår i øvrigt en fastholden ved den principielle retningslinje for indretning af kvarterer - i det omfang egentlige kvarterer skal bygges og ikke eventuelt erstattes af andre overnatningsmuligheder, jf. de foranstående bemærkninger - at kvartererne udformes som 1- og 2-mandskvarterer, der kan anvendes af 3-4 værnepligtige. I forbindelse med hvert sådant kvarter indrettes toilet, vaske- og bruserum samt tøj skabe.

I tilslutning til dette konkrete forslag om kvarterstørrelser ved forsvarets tjenestesteder skal det anføres, at udvalget betragter det som en betydningsfuld målsætning for tilværelsen på forsvarets tjenestesteder, at alt personel i forsvaret er sikret en ugenert og privat tilværelse under tjenestefrit ophold på kvarteret.

En arbejdsgruppe med deltagelse af sagkyndige fra bygningstjenesten og materielintendanturen har på udvalgets vegne foretaget en række prøve indretninger og prøvemøbleringer - navnlig af kvarterer. Om de konkrete forslag til indretning og møblering, som er resultatet heraf, henvises til den af arbejdsgruppen afgivne rapport, som er optaget som bilag nr. 2.

Udvalget skal til denne rapport fremsætte følgende kommentarer:

I forsøgene indgår omdannelse af 1 0-mandskvarterer til 8-mandskvarterer, hvoraf ét har senge i to etager - det andet senge på gulvet. Desuden er der gennemført forsøgsmøbleringer i 1-, 2-, 3- og 4-mandskvarterer, og endelig har arbejdsgruppen haft til opgave at indrette og møblere to mindre og én større hjemmestue.

Det er udvalgets opfattelse, at prøvemøbleringerne og forsøgsindretningerne har vist de muligheder, der under eksisterende bygningsmæssige forhold er for med få ændringer at etablere mere tidssvarende lokaler. Ud over en rent æstetisk ændret udformning viser forsøgslokalerne, at personellet får en mere positiv indstilling i de lokaler, hvor prøvemøblering har fundet sted, end i de traditionelt monterede, idet personellet opholder sig mere i kvartererne og de nymonterede hjemmestuer. Bortset fra et enkelt forhold, som skyldes for svagt dimensionerede møbeltyper, mener udvalget, at der er vist betydelig omhu i benyttelsen af inven-

tar m.v. Det er for udvalget blevet klart, at det samarbejde, som allerede på projekteringsstadiet bør finde sted omkring indretning af rum, giver åbenbare fordele, som arbejdsgruppens forsøg klart har vist. Det er imidlertid en forudsætning for opnåelse af den fulde værdi af dette samarbejde, at også brugerne på tjenestestederne aktiviseres og forstår lokalernes og inventarets rette brug. Udvalget finder således anledning til at anbefale, at der i takt med indretning af nye tjenestesteder etableres et bredere samarbejde om disse forhold.

På nye tjenestesteder har udvalget anført, at 4-mandskvarterer indtil videre er en rimelig standard for værnepligtige. De 4-mandskvarterer, der er monteret under forsøgene, har vist, hvilke muligheder der er for en både hensigtsmæssig og æstetisk tilfredsstillende udformning af sådanne lokaler.

På større tjenestesteder har forsøgsindretningerne, der går ud på ændring af 10-mandskvarterer til 8-mandskvarterer, ligeledes vist, at der er betydelige muligheder for med relativt beskedne lokalemæssige ændringer at foretage en mere tidssvarende og hensigtsmæssig møblering. Udvalget finder omkring disse forsøg anledning til at anføre, at det synes at være mere hensigtsmæssigt at placere sengene på gulvet end som køjesenge, og dette forhold er yderligere blevet understreget af Forsvarets Lægekorps.

Udvalget finder på baggrund af besigtigelsen og tilrettelægning af forsøgsmøbleringerne anledning til at pege på, at det er en udbredt opfattelse, at der inden for en række tjenestesteder hersker en betydelig pladmangel, og som allerede understreget i et cirkulære fra Hærkommandoen vil en mindre traditionsbunden og mere rationel udnyttelse af tjenestestedernes bygningsanlæg kunne løse en del af disse lokaleproblemer. Man har således fundet, at overbelægning på nogle tjenestesteder helt eller delvis ville kunne undgås ved at inddrage ledige kvarterer beregnet til andre personelgrupper og lade disse lokaler indgå i en totalvurdering af indkvarteringsbehovet.

På fritids- og opholdsområdet kan der ligeledes være tale om, at fordeling og daglig anvendelse af lokalene i højere grad tilrettelægges efter personelgruppernes størrelse, mens der bør tages mindre hensyn til gruppernes indbyrdes placering. Indretning og møblering m.v. bør i den udstrækning, det med henblik på brugen er hensigtsmæssigt, være af samme gode stan-

dard for alt personel, i det omfang indretning foretages for forsvarrets regning.

Selv om forsøgene er begrænset tids- og lokalemæssigt, er det udvalgets opfattelse, at en mere hensigtsmæssig rumudformning og møblering er med til at give et bedre klima og dermed er med til at stimulere det tjenstlige arbejde. Herudover mener udvalget, at en sådan mere hensigtsmæssig udformning vil øge personellets lyst til at udnytte fritiden til uddannelse m.v. på tjenestestedet. Unødvendigt tids-spild og kørsel med egne køretøjer vil formentlig i et vist omfang kunne begrænses i takt med en forbedring af forholdene på tjenestestederne.

En klarere adskillelse mellem tjenestetid og fritid er en almindelig udbredt forventning i dag - også inden for forsvaret. Fritidslokalernes udformning og udstyr er derfor ikke alene afgørende forhold for personellets forbliven på tjenestestedet i fritiden. En klarere - også administrativ - adskillelse af tjenstelokaler fra indkvarterings- og fritidslokaler vil efter udvalgets opfattelse være af betydning for personellets velbefindende og må også i højere grad bidrage til en ønskelig forbliven på tjenestestedet i fritiden.

Udvalget har ikke ment at kunne drage endelige konklusioner af det økonomiske overslag, som arbejdsgruppen vedrørende forsøgsindretninger har fremsat, men udvalget har dog ønsket

at anføre, at den standard, som forsøgsindretningerne har været gennemført med, også uden væsentlige meromkostninger på længere sigt burde kunne etableres på nye tjenestesteder, ligesom den forbedring af f.eks. 1 O-mands-til 8-mandskvarterer, som forsøgsindretningerne har til formål at demonstrere, også inden for en rimelig tid bør kunne etableres. Det er udvalgets opfattelse, således som det også er kommet til udtryk i et møde mellem Forsvarsministeren og talsmænd for nylig, at lokalemæssige forhold spiller en væsentlig rolle for klimaet inden for forsvaret og ofte indtager en højere plads på listen over klimamæssige forbedringer end andre ønsker med et økonomisk indhold.

Hvad angår *befalingsmændenes boligbehov*, har udvalget anmodet personelorganisationerne for samtlige grader af faste befalingsmænd om at fremsætte en udtalelse. Organisationernes fælleserklæring af december 1968 er optaget som bilag nr. 3, og man henviser til denne.

I øvrigt skal man om indkvarteringsområder og boliger for faste befalingsmænd og stampersonel henvise til bemærkningerne nedenfor i afsnit 11 og her blot anføre, at disse områder bør placeres således på arealet, at de ligger nogenlunde ugeneret, men alligevel i bekvem nærhed af tjenestestedet.

9. Særlige forhold inden for søværn og flyvevåben.

Som nævnt i afsnit 5 har man fundet det nødvendigt, efter at have opstillet normal- eller idealplanen for nybyggeri af det store tjenestested inden for hæren, at søge at påvise, på hvilke af de forannævnte områder der kan være grund til afvigelser for så vidt angår flyvevåbnet og søværnet.

Det typiske tjenestested inden for hæren - regimentskasernen med tilhørende øvelsesplads - som har været genstanden for udvalgets foran opstillede normal-byggeplan, genfinder man ikke hos de to øvrige værn. Øvelsespladsen, hvis tilvejebringelse ofte er den praktiske baggrund for placeringen af en hærkasernes, har man ikke behov for i søværn og flyvevåben, men til gengæld skal disse værns store tjenestesteder have dækket andre behov, hvis opfyldelse kan være nok så vanskelig - adgang til havneanlæg, startbaner m.v.

Antallet af disse store tjenestesteder er dog

- sammenlignet med hæren - relativt lille. Det drejer sig om flådestationer, flyvestationer og skoler m.v. Derimod har disse værn et betydeligt antal bemandede, mindre tjenestesteder: marinestationer, radarstationer, raketanlæg m.fl., hvortil kommer søværnets sejlene enheder.

Om de bygnings- og udstyrsmæssige krav på *søværnets store tjenestesteder* — flådestationerne - kan siges, at de generelt set næppe adskiller sig meget fra de tilsvarende forhold for hærens vedkommende, dog med den afvigelse, at man som nævnt ikke har brug for større *øvelsesområder* til feltmæssige øvelser m.v.

Kravene til tjenesteområde, undervisningsområde, fritidsområde og indkvarteringsområde svarer stort set til hærkasernens, men der er grund til at fremhæve visse særlige forhold og yderligere afvigelser:

Tjenesteområdet må — således som det i almindelighed er ønskeligt - udformes med størst mulig fleksibilitet. Da idrætsanlæg som gymnastiksal og svømmehal henhører såvel under tjenesteområdet som under fritidsområdet, kan der være grund til nogle kommentarer herom på dette sted: Ved vurderingen af, om et tjenestested af en flådestations størrelse skal normeres med gymnastiksal og svømmehal må man være opmærksom på, at det ikke vil være rigtigt alene at se på kvantiteten af det mandskab, som er fast tjenstgørende på flådestationen. Det vil fremgå af et senere afsnit om de sejlede enheder, at udvalget betragter flådestationen som det naturlige sted for indretning af de faciliteter, som skibsbesætningerne ofte må undvære om bord. Under skibenes henlæggelse bør flådestationerne således på alle områder kunne betjene en udvidet mandskabsstyrke. Samværet i en egen gymnastiksal såvel i som uden for tjenestetid har foruden værdien i sig selv gennem den fysiske træning efter udvalgets opfattelse stor betydning for arbejdsklima og ønskværdige gruppedannelser.

Også for *undervisnings- og fritidsområderne* på søværnets store tjenestesteder må det synspunkt anlægges, at de ikke alene skal betjene det fast tjenstgørende personel. Skibenes besætninger må under henlæggelserne her kunne finde disse lokale afsnit i tilstrækkelig størrelse og indretning til, at de kan betjene sig af dem uden konkurrence med og vanskeligheder for de fastboende.

Af hensyn til den påviselige tomgang, som vil fremkomme i disse lokale afsnit under sommerperiodens sejladser, har man i udvalget været inde på tanken om, at der ved flådestationerne i provinsen indrettedes »kolonier« med kvarterer og fritids- og velfærdscenter til brug for skibsbesætningerne i henlægningsperioden fra oktober til april. Disse bygninger skulle være placeret »uden for hegnet«, således at de i sommerperioden kunne anvendes til civile formål som feriekolonier - eventuelt i samarbejde med en slags »folke-ferie-institution«.

Hvad angår *indkvarteringsområdet* er der i udvalget enighed om, at de udrustnings- og rengøringsrum til anbringelse uden for det egentlige kvarter af mandskabets tjenstlige udrustning, som man anbefaler som fremtidig norm ved hærens kasernebyggeri, ikke er påkrævet ved tilsvarende byggeri for søværnet. En rigeligere tildeling af skabsplads skulle være tilstrækkelig, og det må her påpeges, at udvalget

under sine besigtigelser og i besvarelserne af spørgeskemaerne om forsøgsindretningerne har mødt den almindelige indstilling hos forsvarets personel af de lavere grader, at kvarterernes skabskapacitet er for ringe. Det er oplyst for udvalget, at det senest standardiserede tøjskab er udformet med hensyntagen til, at civilt tøj nu opbevares på tjenestestederne, men at endnu kun en del af forsvarets tjenestesteder har kunnet forsynes med denne skabsmodel (se bilag nr. 4 samt bilag nr. 5, som viser den tidligere model). Udvalget kan anbefale, at tøjskabe til sikring af deres bedst mulige udnyttelse forsynes med en af materielmyndigheden udarbejdet brugsanvisning.

På søværnets eksercerskole med dens alment prægede, militære tjeneste kan udrustningskammerne forekomme mere naturlige, men udvalget har den opfattelse, at den relativt kortvarige uddannelse på dette sted også bør tage sigte på en tilvænnning til den efterfølgende sameksistens under meget snævre forhold, som søværnets mandskab senere vil komme til at leve under i den længste del af dets tjenestetid.

Efter de oplysninger, som er givet udvalget, har søværnet i forhold til de to andre værn et særligt behov for, at der med kort varsel kan stilles kvarter i land til rådighed for personellet. Den obligatoriske tjeneste på sejlede enheder medfører, at personellet kun sjældent kan opnå en sådan fast tilknytning til et bestemt tjenestested, at de har mulighed for at etablere sig med egen bopæl i det civile opland. Under kursusophold og andre kortvarige perioder med landtjeneste opstår derfor et kvarterbehov, som efter opfattelser, der er fremsat i udvalget, eksempelvis for hovedstadsområdets vedkommende kunne dækkes ved opførelse af et kollegium eller lignende, der står åbent for benyttelse af personel af alle grader. Det skal understreges, at der også for de to andre værns vedkommende er tale om sådanne problemer, og man skal derfor henvise til bemærkningerne om disse forhold i det senere, generelle afsnit.

Det er en selvfølge, at alt værnepligtigt personel - i søværnet såvel som i de to andre værn — har krav på, at der på tjenestestedet stilles passende kvarter til dets rådighed, og at nødløsninger og overbelægning på længere sigt bliver afskaffet.

Vender man sig herefter til de specielle forhold for *søværnets sejlede enheder*, skal det straks indrømmes, at de naturlige hensyn til et

orlogsfartøjs funktioner som sådant gør det ret begrænset, hvad der med rimelighed kan forestås af pladsmæssige udvidelser til fordel for mandskabets indkvartering, fritidsfaciliteter m.v. Hovedsynspunktet må her være, at de goder, som mandskabet ikke kan forvente stillet til rådighed om bord, må skaffes det under de ofte længere ophold i land, og der kan her henvises til, hvad der ovenfor er skrevet om forholdene på de store tjenestesteder i land. Visse særlige forhold på skibene skal dog fremhæves:

Udvalget har fået et tydeligt indtryk af, at navnlig sergentgruppens kvarter- og opholdsforhold er af ringe standard. Man er opmærksom på, at Søværnskommandoen har taget dette problem op, og at der såvel ved nybygninger som ved ombygninger vil blive søgt rådet bod på dette forhold.

Hvad angår fremtidigt skibsbyggeri til søværnet kan man anbefale, at skibene forsynes med skabsinventar, køjer o.lign., som fremstilles specielt til denne skibstype. Man har under besigtigelserne af de sejlede enheder gjort den erfaring, at det anvendte standardinventar passer dårligt til et skibs form og fører til pladsspild. Som et særligt moment med hensyn til inventaret har man fået påvist de ulemper og farer, som opstår af interimistiske løsninger, hvorved der er skaffet plads til civilt tøj — såsom brandfare, tyveri, hygiejniske problemer samt kompromittering af den vandtætte inddeling og lensemultipliciteterne.

Udvalget kan anbefale, at der på de orlogsfartøjer, som under inspektionstjeneste i nordlige farvande er særligt længe i søen, søges skaffet mulighed for udvidet hobbyvirksomhed o.lign. — eventuelt gennem udvidet inddragelse af rum til disse formål. For andre skibes vedkommende bør der inden for den eksisterende rumfordeling tilvejebringes rimelige opbevaringsmuligheder for værktøj, materialer osv.

Søværnets mindre landtjenestesteder kan efter udvalgets skøn karakteriseres dels ved deres lille mandskabsstyrke, hvis tjeneste ofte er præget af et højt beredskab, dels ved en - efter danske forhold - ret isoleret beliggenhed.

Som følge af disse tjenestesteders beskedne størrelse kan det være vanskeligt at skaffe udvej for deres forsyning med tidssvarende undervisningslokaler og fritidsfaciliteter ud over de mindst pladskrævende, men udvalget må dog kraftigt anbefale ethvert rimeligt forsøg herpå.

Den isolerede beliggenhed skaber særlige

transport- og boligproblemer, jf. bemærkningerne herom nedenfor i det generelle afsnit.

Flyvevåbnets store tjenestesteder er flyvestationerne, og udvalget har under besøg på et par af disse fået det indtryk, at de store afstande med deraf følgende transportproblemer for personellet er det moment, som på flere områder er bestemmende for afvigelser fra normal-byggeprogrammer for forsvarets store tjenestesteder.

Man er vidende om, at der ikke foreligger planer for opførelse af nye flyvestationer, og at forslag om indretningen af et tjenestested af denne art derfor i de nærmeste år kun vil have betydning for om- og tilbygningsprojekter.

Hvad først *øvelsesområdet* angår, er der som nævnt ikke ved disse tjenestesteder brug for større friarealer, der er særligt indrettede til feltmæssige øvelser. Dog vil stationens bevogtningsmandskab have opgaver, der forudsætter en uddannelse i samme retning som den, der gives eksempelvis hærens infanterienheder, men der er inden for flyvestationens område arealer til øvelser for dette mandskab.

Om flyvestationens *tjenesteområde* må det fremhæves, at dette teknisk prægede værn har et særligt behov for, at værksteder, depoter og lignende indrettes efter de mest moderne principper, dels af hensyn til en betryggende varetagelse af de pålagte opgaver, navnlig på flysikkerhedens område, dels af hensyn til rekrutteringen af det kvalificerede tekniske personel, som man ofte må konkurrere med det civile arbejdsmarked om.

Medens kontor- og andre administrationsafsnit indrettes efter de almindelige retningslinier, følger det af sagens natur, at tjenesteområdet i øvrigt indrettes med speciel hensyntagen til fly og raketter.

Hvor det almindelige princip for anlæggelse af parkeringspladser ved forsvarets større tjenestesteder vel må være, at man på passende sted skaffer plads til heldagsparkering af personellens køretøjer, må det efter udvalgets skøn være nødvendigt på en flyvestation med dens store udstrækning, at der for flere køretøjer skaffes to parkeringspladser - 1 i tjenesteområdet og 1 i indkvarterings- eller forplejningsområdet.

Tidligere i nærværende betænkning har man under afsnittet om en normalplan for det store tjenestested i hæren behandlet *undervisnings- og fritidsområderne* under ét og samme afsnit ud fra den betragtning, at lokalerne af hensyn

til en fornuftig økonomisk udnyttelse må anvendes både i tjenestetiden og i fritiden, hvor dette er muligt. På en flyvestation vil undervisningsområdet efter de af udvalget gjorde erfaringer nødvendigvis være opdelt i lokaler for almen undervisning, herunder civilundervisning, samt lokaler for teknisk og anden speciel undervisning, der hører dette værn til. Af sikkerhedsmæssige grunde må de sidstnævnte lokaler utvivlsomt være placeret inden for det særligt bevogtede tjenesteområde, men udvalget har i øvrigt ingen henstillinger med hensyn til disse lokalers indretning.

Den centralisering af undervisnings- og fritidsfunktionerne, som udvalget i øvrigt går ind for, og som i det tidligere nævnte Finderup-projekt har givet sig udslag i den såkaldte centerbygning, indeholdende kostforplejning, kantine samt undervisnings- og fritidslokaler, vil ikke i samme grad være velegnet på en flyvestation. Under tjenesten - herunder beredskabs-tjenesten — vil mandskabet som oftest være placeret på steder, der ligger så langt fra de centrale fritidsindretninger, at det vil være afskåret fra at benytte disse under kortvarige tjenestepauser. Der bør derfor efter udvalgets opfattelse som led i kommende om- og tilbygningspro-

jekter ved flyvestationerne indrettes spredte, mindre opholdslokaler med tekøkken, TV- og radiolokale samt eventuelt mindre hobbyrum m.v.

Det skal i øvrigt anføres, at Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste har givet sin tilslutning til, at der inden for flyvevåbnet sker en vis spredning af fritidsfaciliteterne med deraf følgende nedsættelse af kravene til de mere centrale dele af dette område. Det er dog en forudsætning, at visse afsnit inden for fritidsområdet fortsat centraliseres - gymnastiksal, centralkantine, bibliotek og den svømmehal, som der efter udvalgets opfattelse er et decideret tjenstligt behov for på et tjenestested af en flyvestations størrelse.

Om *indkvarteringsområdet* på en flyvestation kan kort siges, at hærens principper for dette områdes indretning er anvendelige med den indskrænkning, at udrustnings- og rengøringsrummene kun skønnes at være påkrævede for de tidligere nævnte bevogtningsenheder og eventuelt for rekrutskolen.

For *flyvevåbnets mindre tjenestesteder* gælder stort set de samme betragtninger.

10. Forslag til forbedring af forholdene på eksisterende ældre tjenestesteder.

Ligesom det som nævnt har været overvejet at udforme forslaget til idealplan for nyt kasernebyggeri helt konkret, har udvalget været inde på tanken om at søge at give konkrete forslag til udbygning og modernisering af de eksisterende ældre tjenestesteder. Af forskellige grunde har man dog valgt en anden fremgangsmåde, navnlig fordi man er vidende om, at der til stadighed af Forsvarets Bygningstjeneste i samarbejde med værnskommandoerne foregår planlægning af opgaver, hvis enkeltheder er meget forskellige.

I stedet er valgt den fremgangsmåde, at udvalget — efter samme mønster som ved formuleringen af idealplanen for nybyggeri, hvor projektet til Finderup Kaserne dannede grundlag - har fået forevist og har gennemgået tegningsmateriale fra det af Forsvarets Bygningstjeneste senest udarbejdede projekt til en ældre kaserne, Viborg Kasernes, udvidelse og ombygning. Ligesom man i det foregående - med visse modifikationer - kunne betegne udvalgets indstilling til nybygninger med udtrykket »Finderup-

standard«, således kan man i det følgende benytte udtrykket »Viborg-standard«. Der skal i denne forbindelse erindres om, at chefen for og overarkitekten ved Forsvarets Bygningstjeneste samt chefen for Forsvarets Materielintendantur har deltaget i arbejdet med denne 5. delbetænkning, således at de af udvalget vedtagne principper løbende har kunnet tages i betragtning ved udarbejdelsen af såvel Finderup- som Viborg-projektet.

Udvalgets forbehold for antagelse af Viborg-projektet som grundlag for en idealplan for ombygning af en ældre kaserne må dog betegnes som mere dybtgående, end det er tilfældet med den tilsvarende anvendelse af Finderup-projektet. Man er bekendt med, at det projekt til ombygning af Viborg Kaserne, som nu ventes bragt til udførelse, og som er forevist og kommenteret for en del af udvalgets medlemmer, har afløst et tidligere, mere omfattende og også mere bekosteligt projekt. I dette oprindelige projekt til Viborg Kasernes udvidelse og ombygning - i det følgende kaldet Viborg-pro-

jekt 1. - var der - såvidt udvalget har haft lejlighed til at konstatere ved gennemgangen af de to projekter - taget så vidtgående hensyn til udvalgets foran opstillede principper for indretningen af nyt kasernebyggeri, som det var muligt inden for de eksisterende bygnings- og arealmæssige rammer for denne ældre kaserne.

Imidlertid pålagde Forsvarsministeriet bygningstjenesten at reducere dette projekt med tilhørende udgiftsoverslag ganske væsentligt - udvalget er således bekendt med, at udgiften i det nu foreliggende Viborg-projekt 2. anslås til ca. halvdelen af, hvad der måtte påregnes til projekt 1., samt at omfanget af projekteret nybyggeri inden for kaserneområdet nu er reduceret fra ca. 35.700 m² til ca. 15.900 m².

Udvalget har taget Viborg-projekt 2. til efterretning og har erkendt, at det ud fra et klimamæssigt synspunkt må betegnes som tilfredsstillende — også i forhold til udvalgets principper for nyt byggeri, selv om der er væsentlige reduktioner i forhold til projekt 1., navnlig med hensyn til kasernens forsyning med garager og depoter.

De foran i afsnit 6. opstillede økonomiske rammer for en udbygning inden for de kommende 10-15 år af forsvarrets tjenestesteder er - hvad angår eksisterende tjenestesteders udbygning og modernisering - opstillet efter de retningslinier, der er fulgt i projekt 2. til Viborg Kasernes udbygning og modernisering, herunder tilvejebringelse af nye kvarterer for værnepligtige efter rekruttiden, konstabler, befalingsmænd m.v. og af supplerende undervisningslokaler og fritidsfaciliteter for personel af

alle kategorier i det efter stedlige behov og muligheder afstemte omfang.

Det måtte være udvalgets primære ønske, at en prognose som den her nævnte var opstillet på basis af den »Viborg-standard«, der fremgik af projekt 1., der som nævnt i videst muligt omfang ville have nærmet sig til »Finderup-standard«. I det udgiftsoverslag på 1.270 millioner kr., som er omtalt i afsnit 6., er kun ca. 385 millioner kr. afsat til nyopførelse af forsvarrets tjenestesteder m.v. - herunder Finderup Kaserne, mens resten navnlig omfatter overslag over udbygnings- og moderniseringsarbejder ved eksisterende tjenestesteder - som nævnt baseret på »Viborg-standard« efter projekt 2.

Imidlertid har det hidtidige forløb af sagen om Viborg Kasernes udvidelse og ombygning skabt den opfattelse i udvalget, at denne reducerede »Viborg-standard« — i modsætning til »Viborg-standard« efter projekt 1. - vil være en udbygningsnorm, som kan vinde tilslutning såvel hos de anbefalende som hos de besluttede myndigheder, og man har derfor valgt at gå ind for denne norm for den udbygning og modernisering af forsvarrets tjenestesteder, som anbefales gennemført i løbet af de kommende 10-15 år. Som nævnt er denne norm kun accepteret under den forudsætning, at en del yderligere krav til tjenestestedet, herunder tilvejebringelse af yderligere øvelsesareal, kan opfyldes, og dette vil i nogle tilfælde være vanskeligt, fordi bymæssig bebyggelse har begrænset mulighederne for en udvidelse af øvelsesarealet. Hvor en påkrævet udvidelse ikke viser sig gennemførlig, anbefaler udvalget, at tjenestestedet flyttes ud til andre og bedre egnede arealer.

11. Generelle betragtninger.

En del af de forhold, som har været fremdraget under udvalgets diskussioner, lader sig vanskeligt indpasse under et enkelt af de foranstående afsnit og vil derfor blive opsamlet i det følgende. Det drejer sig hovedsagelig om synspunkter og forslag, som er generelle for de tre værn, men også om en række mere specielle forhold.

Forsvarets skoler bør indrettes med henblik på deres særlige funktion som uddannelsesanstalter for ledere og lærere i forsvaret, og man må her principielt søge mønsteret på tilsvarende civile uddannelsessteder.

Skolerne må udstyres efter vedkommende uddannelsesarths/niveaus behov med de nødvendige hensigtsmæssige auditorier, laboratorier, biblioteker og andre speciallokaler samt med arbejdsværelser, der åbner mulighed for anvendelse af differentierede undervisningsmetoder for voksne (større og mindre grupper, studiekredse), ligesom der må skabes lokalemæssige forudsætninger for selvstudium (studieceller). Hertil kommer uddannelsesfunktionelt indrettede idrætsanlæg og øvelsesområder, alt efter den pågældende uddannelses krav.

Eleverne bør have kvarterer af kollegiestan-

dard og have adgang til fritidsfaciliteter, der omfatter såvel forskellige inden- og udendørs rekreative foranstaltninger som lokaler til kammeratlige og selskabelige/festlige samvær.

Udvalget er gjort opmærksom på, at der på tjenestesteder med såvel ældre som nyere kvarterområder kan opstå uheldige klimamæssige forhold, hvis *fordelingen af kvarterer og opholdslokaler* ikke foretages med rimelig hensyntagen til alle personelgrupper. Udvalget finder det eksempelvis ikke rigtigt, såfremt nyere befalingsmandskvarterer på et tjenestested kun sjældent benyttes, samtidig med at værnepligtige indkvarteres med overbelægning. Man er vidende om, at der fra centralt hold er givet henstillinger i samme retning. Det henstilles, at der fortsat - ikke mindst fordi personelstrukturen stadig ændres, vises dette spørgsmål opmærksomhed i alle værn, og man skal fra udvalget yderligere henstille til overvejelse, at forslag om fordelingen af kvarterer og opholdslokaler ved det enkelte tjenestested drøftes i et af de samarbejdsorganer, om hvis oprettelse der er stillet forslag i 2. del af nærværende betænkning.

Det falder naturligt i denne forbindelse at nævne visse betragtninger i udvalget vedrørende størrelsen og indretningen af opholdslokalerne henholdsvis for officerer og for personelgruppen øvrige befalingsmænd. Der synes med hensyn til disse messelokalers udstyrmæssige standard visse steder at være en ret stor forskel i officersmessernes favør, ligesom den daglige udnyttelse af officersmesserne forekommer for sparsom i forhold til det areal, de normalt beslaglægger. Udvalget kan anbefale en mere fleksibel indretning og udnyttelse af disse lokale afsnit, således at de efter behov kan finde skiftende anvendelse. Hvad specielt udstyrsstandarden angår, kan man anbefale, at normerne for de forskellige lokalekategoriers indretning tages op til revision.

Et særligt problem opstår med mellemrum for alle personelgrupper, når der bliver tale om *kursusophold og udstationering*, og man kunne til løsning heraf tænke sig dels indretning af et antal lejeboliger, eventuelt i form af klublejligheder eller lignende, dels et eventuelt fælles værnsskolegym i hovedstadsområdet efter forudgående undersøgelse i samarbejde med personelorganisationerne.

Også til løsning af *det mere varige boligproblem* vil lejeboligprincippet utvivlsomt være at foretrække, og her burde man overveje sådan-

ne forhøjelser af lejeboligafgifterne, at det kunne betale sig for staten at investere i nye, og modernisering af eksisterende, lejeboliger.

Udvalget er bekendt med, at Forsvarsministeriet har skaffet sig adgang til at leje boliger med henblik på fremleje til forsvarets personel og med det videre formål herigennem at fiksere lejeniveauet i de boliger, der er til rådighed for forflyttede. Udvalget anbefaler, at denne mulighed udnyttes i nødvendig udstrækning.

En ønskelig form for tilnærmelse til det civile boligsamfund ville ligge i, at lejeboliger i videst muligt omfang spredes og indflettes i civile boligområder, således at militære boligklaver undgås, og befalingsmandens og hans families tilpasning til det lokale, civile samfund lettes.

Ved de mindre og isoleret beliggende tjenestesteder kan der som tidligere nævnt for befalingsmands- og stampersonellet være store transport- og boligproblemer. Tjenestesteder af denne størrelse vil sjældent være forsynet med tjenesteboliger, og de nævnte personelgrupper vil på grund af forsvarets behov for omflytninger af personel med kort varsel og for korte perioder være dårligt stillet i konkurrencen på det nærmest liggende civile boligmarked. Ofte vil man da se, at sådant personel vælger at bevare en hidtidig bopæl i en sådan afstand fra det nye tjenestested, at den daglige transport bliver et problem i sig selv i henseende til tid, udgifter og fare for svigtende beredskab. Det sidstnævnte moment bør særlig fremhæves, da der som tidligere nævnt ved disse mindre og isoleret anbragte tjenestesteder ofte er tale om et specielt højt beredskab.

Løsning af disse problemer kunne tænkes enten ved særaftaler med lokale boligselskaber eller bygherrer eller ved indretning af et passende antal lejeboliger som nævnt ovenfor.

Blandt de af udvalget konstaterede, særlige boligmæssige problemer må også nævnes de ulige vilkår for det faste personel, som bor henholdsvis inden for og uden for tjenestestedets grænser. Efter de gældende regler kan faste befalingsmænd uden tjenesteboligpligt og stampersonel frit vælge imellem disse to muligheder, og den enkelte - i denne forbindelse som oftest yngre og ugifte befalingsmand eller konstabel - må ved sit valg tage forskellige momenter i betragtning:

- tjenestestedskvarterets standard og pris,
- kontrolforanstaltningerne inden for tjene-

steområdet og de deraf følgende ulemper for privatlivet,

- det foreliggende udbud af »værelser i byen« og disses standard og pris.

Disse og eventuelt andre forskelligartede hensyn - herunder at personalet på visse afsluttende tjenestesteder har mulighed for i henhold til gældende emolumentsbestemmelser at opnå dækning af en del af transportudgifterne imellem bopæl og tjenestested — vil for den enkelte - bevidst eller ubevidst - spille ind ved den endelige afgørelse, men udvalget finder grundlag for visse generelle betragtninger i denne forbindelse:

Udvalget har det indtryk, at det væsentligste moment i den ovenstående række må være ubehaget ved kontrolforanstaltningernes indvirkning på privatlivet, samt at omfanget af de økonomiske konsekvenser for den enkelte ved at vælge bopæl uden for tjenestestedet i visse tilfælde reduceres, hvor emolumentsbestemmelserne giver mulighed for delvis dækning af transportudgifter imellem bopæl og tjenestested.

Udvalget må gå ud fra, at forsvaret er interesseret i at have denne personelgruppe, der som nævnt hovedsagelig vil omfatte unge og ugifte, boende inden for eller i nær tilknytning til tjenestestedet. Herfor taler såvel beredskabsmæssige hensyn som ønsket om kammeratligt

samvær i fritiden til fremme af gruppedannelser, der igen kan virke befordrende på den fælles, tjenstlige indsats. Det må også nævnes, at der er en del af denne personelgruppe - de helt unge konstabler - som kan have behov for den støtte i deres privatliv, som vil ligge i en sådan kollegiepræget tilværelse i modsætning til tilværelsen på et isoleret værelse i en by, der måske er dem ganske fremmed.

Dette må dog ikke tages som udtryk for en afvigelse fra det princip, som er udtalt i forordet til nærværende delbetænkning - at man bør tilstræbe at skabe den bedst mulige kontakt mellem tjenestestedets personale og civile omkring tjenestestedet. Det ideelle må være en sådan variation af kontaktmuligheder, at fritiden for den enkelte også kan varieres efter ønske.

Det må følge af disse betragtninger, at der bør tilstræbes den størst mulige afsvækkelse af kontrolforanstaltningernes indvirkning på tilværelsen i tjenestestedskvartererne.

Udvalget kan anbefale, at tjenestestedskvartererne placeres i sådanne områder i tilknytning til tjenestestedet og administreres på en sådan »fritidsmæssig« måde — eventuelt ved de indkvarteredes egen foranstaltning - at tilværelsen for de indkvarterede får det mindst mulige »kaserneagtige« præg. Tilskyndelsen til at vælge disse kvarterer må da efter udvalgets skøn blive langt større.

København, den 5. december 1968.

Jacob Appel
Frede Buchardt
E. Hovgaard Christiansen
J. R. S. Fogde
Sigurd Højby
(formand)
K. B. Nielsen
H. L. Prause
Chr. Sørensen
E. Wolfhagen

Jens Bach
A. C. Calundann
H. Engberg-Pedersen
Henry Holm
Hans Jensen

Carl Nissen
Helge Severinsen
Erik Thomsen
K. van Wylich-Muxoll

O. Blixenkron-Møller
A. Balle Christiansen
H. C. B. Engell
N. Holst-Sørensen
C. C. F. Langseth

Erik Ohrt
E. L. F. Simonsen
S. Bache Vognbjerg
S. Øhrstrøm

/ . P. Ipsen

Nr. V - 2/66.

Til *Forsvarsministeriet*
Eft.: *Hærkommandoen*
 Søværnskommandoen
 Flyverkommandoen
 Forsvarets Bygningstjeneste
 Forsvarets Materielintendantur
 Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste

Emne: **Finderup Kaserne — bedømmelse af bevillingsprojekt.**

Bilag: Tegning nr. 14004, 14010 og 14012.

På en række af sine seneste møder har underudvalget af de særligt tilknyttede sagkyndige fra Forsvarets Bygningstjeneste fået forevist og gennemgået situationsplanen samt enkelte mere detaljerede tegninger fra det af bygningstjenesten udarbejdede bevillingsprojekt til Finderup Kaserne.

Projektet var udformet med bygningstjenestens hensyntagen til en række af de betragtninger om det større, faste tjenestesteds ideelle indretning, som var fremsat under de forudgående diskussioner i underudvalgets møderække.

Man har dernæst - ligeledes med deltagelse af de særligt sagkyndige - afholdt en debat om de ændringsforslag til projektet, som denne gennemgang i forbindelse med underudvalgets forudgående principielle drøftelser om kaserneindretninger gav anledning til.

Underudvalget har fået en mundtlig redegørelse for byggesagens forhistorie i projekterings- og bevillingsmæssig henseende og for den til Forsvarets Bygningstjeneste stillede opgave - at udarbejde et kaserneprojekt med projektet til Skive Kaserne som model, men tillempet efter de særlige forhold, som følger af forskellen imellem Skive og Finderup i henseende til våbenart og materiel.

De økonomiske rammer for opgavens løsning, som fremgår af den pålagte sammenligning med Skive-projektet, må tages i betragtning ved vurderingen af Finderup-projektet som eventuelt ideal-projekt for fremtidigt kasernebyggeri.

Som konsekvens af en af de beslutninger, der ved udvalgsarbejdets begyndelse blev truffet om arbejdsmetoderne, har man ved sin vurdering af det forelagte tegningsmateriale opdelt behandlingen i tre hoveddele, omfattende kaserens tjeneste- og uddannelsesområde, dens fritidsområde samt dens indkvarteringsområde.

Tjeneste- og uddannelsesområdet.

Ved udformningen af projektets egentlige tjenesteområde, garager, værksteder, kontorer m.v. er man opmærksom på, at der er taget hensyn til områdets anvendelighed på længere sigt, bl.a. ved fleksibel opbygning af hallerne, der har en fri højde svarende til hovedvejsbroer og en portbredde på indtil 10 m.

Området har ikke givet underudvalget anledning til at foreslå ændringer, idet man dog har opmærksomheden henvendt på, at vejbelægnings dimensionering kan skabe begrænsninger i anvendelsesmulighederne. Man vil derfor foreslå anvendelse af belægninger, der tillader tung kørsel overalt i området.

Om uddannelsesområdet i betydningen lokaletsnit for den indendørs militære og civile tjenestetidsundervisning kan anføres:

Efter de seneste rettelser af tegning nr. 14004 er der i projektet skabt muligheder også for nyere undervisningsformer som f.eks. gruppeundervisning. Der må her gøres opmærksom på, at udvalget vedrørende befalingsmandsuddannelsen og arbejdsklimaet i forsvaret i sin første delbetænkning, der behandler militær

pædagogik og ledelsesformer, har peget på det ønskelige i, at der etableres en rimelig kontinuitet imellem civile og militære uddannelsesformer. Som et af eksemplerne på undervisningsmetoder, der er egnede til at fremme og støtte elevernes aktivitet, engagement og selvstændighed, er netop fremhævet gruppeundervisning, der forudsætter indretning af mindre gruppe- og klasserum.

Underudvalget har yderligere taget til efterretning, at det forelagte tegningsmateriale over dette område i Finderup-projektet ikke opererer med skillevægge af bærende konstruktion, hvorfor man har erklæret sig tilfreds med den derved skabte fleksibilitet i projektudformningen.

Som en betydningsfuld tillægsfaktor må her nævnes, at disse lokaler bør være rigeligt forsynet med tidssvarende inventar og undervisningsmateriel, som enten er stationært eller let kan hentes i et depot, der - som i det viste projekt — er placeret så centralt i området som muligt.

Fritidsområdet.

Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes tilfornordnede har over for underudvalget redegjort for Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes betragtninger om, hvorledes det egentlige fælles fritidsområde på en kaserne bør indrettes med kantine, hobbyrum, bibliotek, faciliteter som bankfilial og postkontor, butik, salonskydebane m.v.

Der er efter de forelagte oplysninger taget hensyn hertil ved projektudformningen, som derfor kan tiltrædes af underudvalget, idet man dog noterer sig, at der resterer en detaljeret opdeling og indretning af hobbyrummene. De forhåndenværende lærerkræfters ideer og interesser skønnes at være af væsentlig betydning i denne forbindelse, og man må derfor også her understrege betydningen af, at der søges skabt den størst mulige lokalemæssige fleksibilitet.

Der er i underudvalget enighed om at anbefale, at der på alle større tjenestesteder indrettes et overdækket svømmebassin, således som det er vist i Finderup-projektet.

Indkvarteringsområdet.

For dette områdes vedkommende har der i underudvalget været almindelig enighed om at gå ind for to vidtgående ændringsforslag til det forelagte tegningsmateriale - såvel i dettes egen- skab af konkret udførelsesprojekt til Finderup

Kaserne som ideal- eller normalprojekt for senere kasernebyggeri af tilsvarende art:

1) Der bør uden for det egentlige kvarter indrettes udrustnings- og rengøringsrum til opbevaring af mandskabets tjenstlige udrustning såsom kampuniformer, hjelm, gasmaske, støvler, våben og anden mundering.

2) Der bør i hver enkelt kvarterbygning for menigt mandskab og andet værnepligtigt personale indrettes en hjemmestue.

Indførelsen af udrustnings- og rengøringsrum har været indgående diskuteret og belyst gennem de erfaringer og betragtninger, som især de militære medlemmer og tilfornordnede er fremkommet med. Man er gjort bekendt med, at systemet var medtaget i et af de tidligere skitseforslag til Finderup-projektet, og man har under udvalgsarbejdet fra Forsvarets Bygnings-tjeneste fået forelagt tegninger, der er blevet revideret med hensyntagen til underudvalgets forslag.

Efter underudvalgets opfattelse må de her- efter foreliggende tegninger kunne føre til en sådan udformning at dette kaserneafsnit, at det vil være såvel praktisk og behageligt for mandskabet som hensigtsmæssigt og forsvarligt i relation til de rent militære hensyn, der skal tilgodeses i denne forbindelse.

Chefen for Forsvarets Materielintendantur, der er tilknyttet underudvalget som særligt sagkyndig, har under debatten om detailudformningen af dette område henledt opmærksomheden på risikoen for skader og ulemper ved samlet opbevaring af de forskellige uniforms- og udrustningsgenstande. Det er derfor underudvalgets forudsætning for at anbefale princippet, at der ved undersøgelser eller forsøg nås frem til en ordning, der giver forsvarlige opbevaringsforhold.

Underudvalget er bekendt med, at tilsvarende ordninger med held er indført på kaserner i andre lande, og man finder det af stor værdi, om systemet kunne blive norm ved fremtidigt nyt kasernebyggeri i Danmark og i videst muligt omfang også ved til- og ombygninger ved eksisterende kaserner.

I modsætning til udrustnings- og rengøringsrum er hjemmestuer ikke noget hidtil ukendt på danske kaserner; men der er i underudvalget en fornemmelse af, at sådanne lokaler - hvor de findes med denne eller anden betegnelse -

enten er mangelfuldt placeret og indrettet eller under presset af den almindelige overbelægning og mangelen på undervisnings- og administrationslokaler er inddraget til andre formål.

Underudvalget finder, at problemet om det værnepligtige mandskabs opholdsmuligheder i fritiden eller under beredskabsvagt og lignende i fremtiden må tillægges stadig større vægt, og man må tage afstand fra, at dette problem skulle være løst ved indretning af selv det bedst mulige, fælles, centrale fritidsområde.

Underudvalget betragter ikke eksistensen af et sådant centralt fritidsområde som tilstrækkelig til at dække de virkelige behov; men man har den opfattelse, at den enkelte kvarterbygnings hjemmestue og det centrale fritidsområde i deres funktioner på gavnlig vis kan supplere hinanden. Eksempelvis kan den mere officielt prægede fritidsaktivitet i det centrale fritidsområde af mindre grupper forberedes eller fortsættes på gruppens egen hjemmestue. Man skal i denne forbindelse pege på det ønskelige i, at der søges etableret et udvidet samarbejde imellem kasernes fritidsaktivitet og tilsvarende arrangementer i det omgivende, civile samfund.

Underudvalget har under besøg på forskellige tjenestesteder fået det indtryk, at hjemmestuer er velegnede og vurderes positivt af mandskabet for ophold i kortere pauser i løbet af dagen. Med den større bygningsmæssige spredning i det moderne, lave byggeri følger en kraftig forøgelse af gangliniernes længde, hvilket taler for, at der — spredt over kaserneområdet — bør være et rimeligt antal opholdsmuligheder med tilhørende faciliteter som kogeplads, læsemuligheder, radio m.v.

Man vil ikke fra underudvalgets side gå ind for en henvisning til hjemmestuerne af de lo-

kalemæssige behov, som ventes at opstå ved udbygning af samarbejds- og talsmandsordninger, idet disse behov inden for rammerne af et moderne kasernebyggeri må kunne dækkes af andre af de eksisterende lokaler. Imidlertid vil der utvivlsomt ved disse nyordninger inden for den enkelte underafdeling af og til være brug for en uformel diskussion eller information, som naturligt kan henlægges til den egne hjemmestue.

Etablering af en hjemmestue pr. kvarterbygning vil give et rimeligt supplement til opholdsmulighederne i soverummene. Erfaringer fra civile undervisningsinstitutioner går i retning af, at selv om kvartererne er hyggeligt indrettet, opstår der en tendens til, at der i nogle kvarterer finder en sådan ophobning af mennesker sted, at der er behov for større lokaler. Hjemmestuerne vil imødekomme dette behov.

Med de ovenstående bemærkninger og forslag, som alle medlemmer af Underudvalg V har tilsluttet sig, kan man herefter anbefale projektet til Finderup Kaserne.

O. Blixenkrone-Møller, E. Hovgaard Christensen, J. R. S. Fogde, Henry Holm, Erik Ohrt (formand), Helge Severinsen, Chr. Sørensen, S. Bache Vognbjerg.

Udvalget til undersøgelse af befalingsmandsuddannelsen og de med arbejdsklimaet i forsvaret forbundne problemer.

København, den 6. december 1966.

Nr. 50/66.

Fremsendes til Forsvarsministeriet.

sign.: S. Højby

Rapport til Underudvalg V vedrørende forsøgsindretninger med henblik på forbedring af de **bygnings-** og **inventarmæssige** forhold under forsvaret.

I forbindelse med underudvalgets drøftelser om forslag til ændring af de bygnings- og inventarmæssige forhold nedsatte underudvalget på sit 10. møde (20/6-66) en arbejdsgruppe, der fik til opgave at fremsætte forslag til og udførelse af forsøgsindretninger på en række tjenestesteder. Arbejdsgruppen fik til opgave på fem tjenestesteder at udvælge egnede lokaler i henhold til de af underudvalget stillede kriterier med hensyn til rummenes benyttelse. Desuden skulle arbejdsgruppen fremkomme med indretningsforslag og udvælge et repræsentativt udsnit af de møbeltyper, som findes på markedet som seriefremstillede produkter, og som måtte findes velegnede og tilpas avancerede. Arbejdsgruppen har tillige haft til opgave at udføre forsøgsmøbleringer m.v. og undersøge, hvorledes personellet befandt sig i forsøgslokalerne, samt undersøge, hvordan inventaret behandledes. Endelig har man søgt at registrere personellens ønsker med hensyn til indretning af kvarterer og hjemmestuer. På baggrund af forsøgsindretningerne har man udarbejdet en redegørelse for de økonomiske virkninger af forslagene.

Arbejdsgruppen fik følgende sammensætning:

overarkitekt Holger Sørensen (formand)

major H. Solholm

seniorsergent Chr. Sørensen

arkitekt J. Chr. Sørensen

arkitekt J. P. A. Christensen

arkitekt B. Waagepetersen

og har senere selv suppleret sig med

arkitekt B. Børjesen og

arkitekt H. Jacobsen.

Forsøgsindretningerne er foretaget følgende steder:

Farum Kaserne

Ændring af to 10-mandskvarterer til 8-mandskvarterer.

Sandholmlejren

Indretning af et 2-mands- og to 4-mandskvarterer samt en mindre hjemmestue.

Jægersborg Kaserne

Indretning af et enkeltmandskvarter og to 2-mandskvarterer.

Almegårds Kaserne

Indretning af et 2-mands-, et 3-mands- og et 4-mandskvarter samt en mindre hjemmestue.

Høvelte Infanterikaserne

Indretning af en stor hjemmestue.

Resultatet af arbejdsgruppens arbejde fremgår af den efterfølgende redegørelse.

Forsøgene er gennemført i perioden 20/6-66 - 15/9-67, og inden for denne periode - knap 15 måneder - har opgavernes omfang ikke muliggjort et tilbundsående eksperiment.

Arbejdsgruppen skal eksempelvis anføre, at udvælgelse af møbeltyper til prøvemøbleringen ikke er et udtryk for arbejdsgruppens ufravigelige mening, men typerne repræsenterer dog den retning, hvori man kunne tænke sig at lede udviklingen.

Andre indvendinger, som blandt andet fremgår af de interviews og spørgeskemaundersøgelser, som arbejdsgruppen har foretaget, viser, at også kommandomæssige forhold kan have indvirket. Som eksempel herpå kan nævnes skabene i kvartererne. Når det f.eks. er anført, at flertallet af personellet finder, at skabene er for små, selv om disse er beregnet til at indeholde den udleverede mundering samt et eller to sæt civilt tøj og overfrakke, skyldes det antagelig i væsentlig grad en mindre hensigtsmæssig sammenstuvning af effekterne. Man har eksempelvis noteret sig, at på visse tjenestesteder *skal* udrustningen ligge *oven på* skabet, mens den andre steder *skal* ligge *i* skabet. Da udnyttelsen af skabene er et kommandomæssigt anliggende, har Forsvarets Materielintendantur ikke udsendt direktiver om skabenes rette benyttelse til brugerne.

Det er dog arbejdsgruppens opfattelse, at der inden for den begrænsede tid til forsøgenes gennemførelse har kunnet indhøstes værdifulde

erfaringer, som vil kunne bidrage til at løse indkvarteringsproblemerne i forsvaret på en for både personellet og forsvaret fordelagtig måde. Forsøgene har samtidig vist, i hvor høj grad en nær kontakt er nødvendig mellem dem, der projekterer lokalerne, og dem, der tegner eller anskaffer møblerne, hvis de optimale betingelser såvel økonomisk, brugsmæssigt som æstetisk skal kunne opnås. Det er dog samtidig opfattelsen, at de fordele, der er indvundet ved dette snævre samarbejde, let vil kunne sættes over styr, medmindre også brugerne og de lokale kommandomyndigheder aktiviseres og instrueres i lokalernes og inventarets rette brug.

Arbejdsgruppen er endvidere blevet anmodet om at tilvejebringe forslag over de økonomiske virkninger af forsøgene, og en redegørelse herfor anføres nedenfor.

Ved eksisterende byggeri vil de *bygningsmæssige* udgifter helt afhænge af de pågældende bygningers indretning og kvalitet. Forsøget i Farum Kaserne, hvor eksisterende 10-mands-belægningsstuer ændres til 8-mands-opholds- og sovestuer, viser en byggeudgift på ca. 1.500 kr. pr. mand.

Farum Kaserne er opført som elementbyggeri i 1954; men en del af de gamle kaserner fra før 1. verdenskrig er arealmæssigt så underdimensioneret, at den mest økonomiske løsning vil fremkomme ved, dels at opføre nye indkvarteringsbygninger, dels at anvende de gamle belægningsbygninger til undervisningslokaler, underafdelingslokaler, udrustningsrum samt hjemmestuer og indkvartering i det omfang, dette herefter er muligt. Indretning i eksisterende *belægningsstuer* må, som forsøget i Farum viser, anslås til 1.500 kr. pr. mand, og nybygning med 4-mands-stuer kan anslås til 10.000 kr. pr. mand. Regnet med ca. 1/3 menige indkvarteret i ældre bygninger og 2/3 menige indkvarteret i nye bygninger vil gennemsnitsbekostningen ved ajourføring af de gamle kaserner kunne anslås til ca. 7.200 kr. pr. mand, hvortil kommer udgift til etablering af udrustningsrum m.v.

I ovennævnte er ikke medregnet kvarterer for befalingsmænd. Behovet herfor er vanskeligt at fastsætte, bl.a. fordi antallet og kvaliteten af kvarterer ved de forskellige tjenestesteder er varierende. Overslag for supplering og istandsættelse af *kvarterer* må derfor henvises til en mere detaljeret undersøgelse. Det kan dog oplyses, at udgifter ved opførelse af enkeltmand skvarterer kan anslås til ca. 40.000 kr.,

svarende til opførelse af kollegieværelser inden for den civile sektor, 2-mands-kvarterer til 20.000 kr. pr. mand og 4-mands-kvarterer til 10.000 kr. pr. mand.

Ved det igangværende og det fremtidige byggeri er lokalernes rumudformning - så vidt bevillingerne tillader det - projekteret efter retningslinier, der ikke medfører nogen merudgift ved udførelse af indkvartering efter de foreslåede krav.

Den bygningsmæssige udgift for udførelse af *hjemmestuer* vil kunne anslås til ca. 1.000 kr. pr. mand. Ved modernisering af de gamle hjemmestuer (samlingsstuer) kan bekostningen anslås til 300 kr. pr. mand.

Ved indretning har selvsagt det brugsmæssige behov været det afgørende, men det har også været arbejdsgruppens ønske, at indretningen skulle have et pædagogisk sigte og vise dansk boligkultur.

Der er anvendt *inventar* af de i handelen værende standardtyper, suppleret med forsvarets egne typer samt enkelte nytegnede inventar-genstande. Da forsvarets lokaler hidtil er møbleret efter de gældende normer, der er afpasset efter tidligere kaserneindretninger, er der, for at opnå et for de indkvarterede tilfredsstillende arbejds- og fritidsmæssigt klima, ved forsøgs-møbleringer tilvejebragt følgende forbedringer:

1. De i belægningsstuerne (Farum Kaserne) faste mandskabshylder er erstattet af løse tøj skabe.
Belægningsstuerne er yderligere forsynet med arbejdsborde med tilhørende stole, boghylder, opslagstavler og gardiner m.v.
Belægningsstuerne er ved faste skærmvægge opdelt i sove- og opholdsafsnit, og rumbelysningen er forbedret, ligesom der er opsat sengelamper ved alle sovepladser.
2. Kvartererne - såvel enkeltmands som 2- og 4-mands - er for størsteparten møbleret med i handelen indkøbte møbeltyper, idet forsvarets standardmøblering, der her kun omfatter borde, almindelige stole, boghylder og kasernesenge, er erstattet af bl.a. lænestole, sofaborde og træsenge eller sove-sofaer. Kvarterernes rumbelysning er forbedret, og der er opsat sengelamper ved alle sovepladser, som det fremgår af de enkelte forsøgslokaler.

Bekostningen af de samlede inventargenstande ses af de efterfølgende skemaer, der viser,

at møblering af 1-mands-kvarterer beløber sig til ca. 3.500 kr., af 2-mands-kvarterer til ca. 2.750 kr. og af 4-mands-kvarterer til ca. 1.500 kr. pr. mand.

Ændring af 1 O-mands-belægningsstuer til 8-mands-stuer vil andrage en *merbekostning* på ca. 480 kr. pr. mand. I dette overslag er man gået ud fra, at tøjskabe til **alt** mandskabet allerede er normeret. Mange steder findes dog endnu vægskabe; ændringer her vil medføre en merbekostning på 1.040 kr. pr. mand.

Der er til forsøget ved hjemmestuen i Høvelte anvendt møbler fra det civile marked, mens der i de øvrige hjemmestuer er anvendt forsvarrets standardmøbler suppleret med indkøbte møbler. De pågældende hjemmestuer er udstyret med TV-apparater. I hjemmestuen i Høvelte er der opstillet kaffeautomat, mens der er indrettet tekøkkener i tilslutning til de øvrige hjemmestuer.

Ved indretning af hjemmestuer for mandsskab efter disse retningslinier vil *merbekostningen* andrage:

for belægningsområder baseret på 10-mandsstuer ca. 215 kr. pr. mand,

for belægningsområder baseret på 4-mandsstuer ca. 120 kr. pr. mand og

for belægningsområder baseret på 2-mandsstuer ca. 200 kr. pr. mand.

Som gennemsnit må påregnes en merudgift på ca. 180 kr. pr. mand; men som det fremgår af ovennævnte opstilling, vil udgifterne være

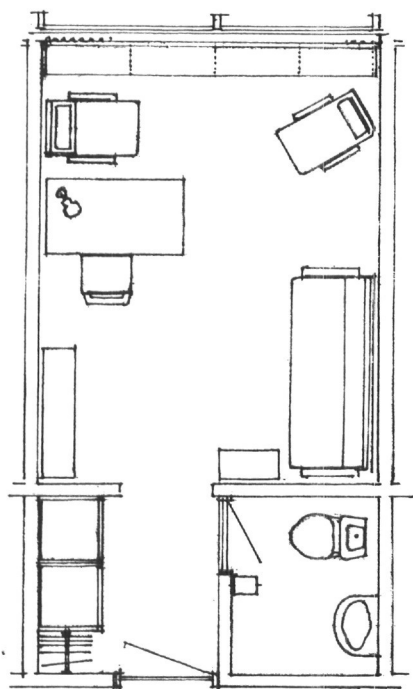
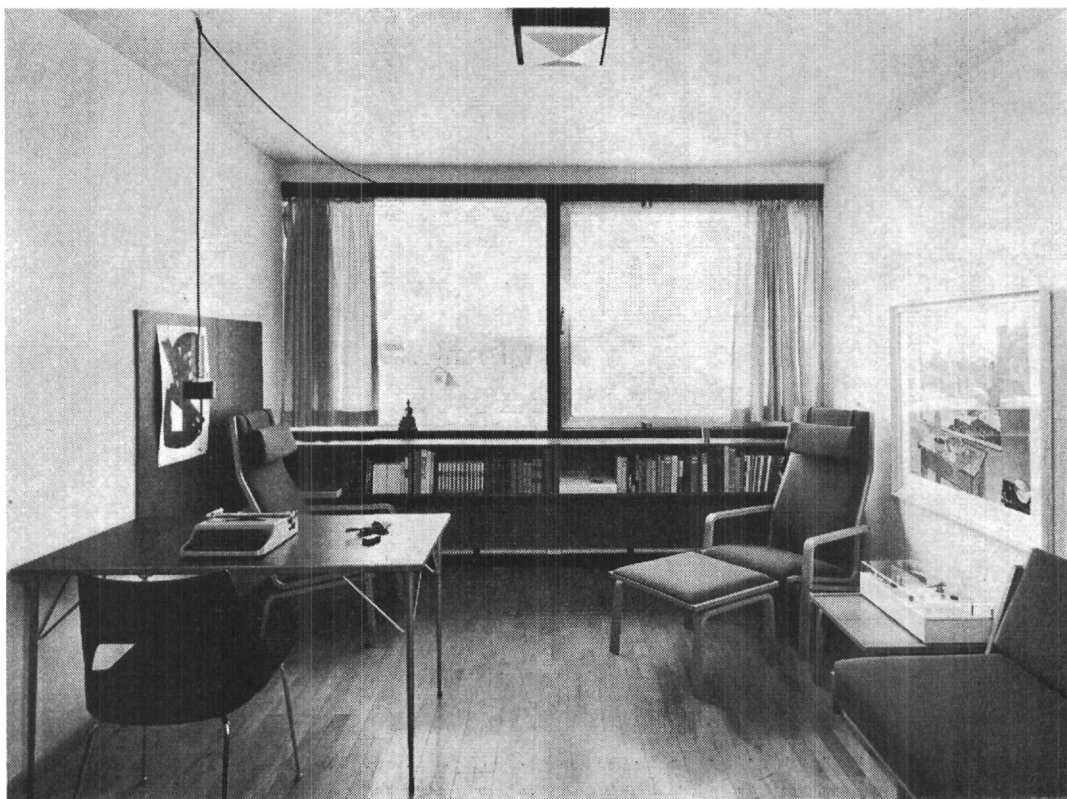
helt afhængige af belægningsintensiteten og af hjemmestuernes udstyr - herunder specielt kaffeautomat eller almindelig kogemulighed - og vil som følge heraf kunne svinge en del i forhold til gennemsnittet.

Til belysning af soldaternes indstilling til de udførte prøvehjemmestuer har der været udsendt skemaer til besvarelse. Af disse fremgår det, at TV-apparater, kaffeautomat og indretning af tekøkkener har været så afgørende faktorer for den succes, hjemmestuerne har haft, at arbejdsgruppen er af den opfattelse, at dette supplerende udstyr bør forefindes i forbindelse med etablering af fremtidige hjemmestuer.

Det vil fremgå af ovenstående, at dersom den ved forsøgene anvendte standard skal ligge til grund for samtlige tjenestesteder, vil en sådan ordning medføre øget investeringsbehov, indtil alle tjenestesteder er ajourført. Det er dog arbejdsgruppens opfattelse ved den opfølgning, som har fundet sted af lokalerne, at den højere standard, som disse er udtryk for, også medfører større omhu ved behandlingen af inventaret, ligesom det er blevet anført, at man trives bedre i de nye lokaler, og at disse også benyttes mere end de traditionelt indrettede.

Som bilag til rapporten medfølger tegninger i målestok 1:50 af de enkelte prøverum, inventarfortegnelse med kostningsudgifter og et sammendrag af de besvarede spørgeskemaer suppleret med brugernes og arbejdsgruppens bemærkninger.

København i juli 1968.

Etablissement: JÆGERSBORG KASERNE
 Rumbetegnelse: 1-mands kvarter
 Rumnr.: J 1
 Antal udspurgte: 2
 Forsøgsperiode: 1 i 6 måneder, 1 i 3 måneder

Rum: J 1

Inventar:

Sovesofa nr. GE 6	1 stk.
Lænestol FH 4335	2 -
Glasfiberstol KK 1, sort	1 -
Fodskammel m/hynde FH 4533	1 -
Bord FH 4533	1 -
Bord m/sort plastplade og stålben	1 -
Væghylde, type A	1 -
Tøjskab nr. 42	1 -
Loftslampe, montagelampe K 2135 A	1 -
Arbejdslampe, Milanospot D 429	1 -
Sengelampe, LP køjelampe	1 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

Bekostning:

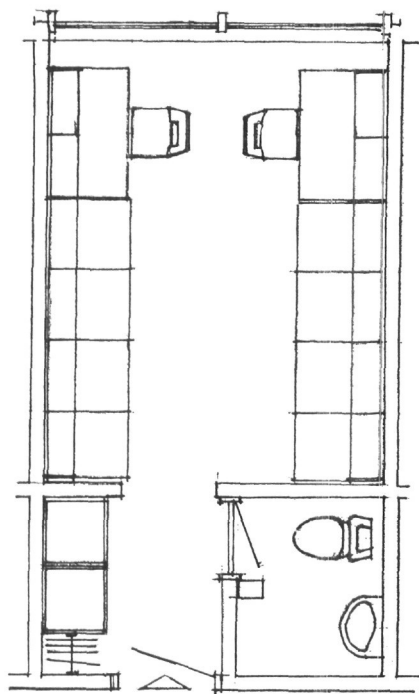
Inventar (eksklusiv faste belysninger)	3.550 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	2.100 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer
vedrørende belægningsstuer/kvarterer.

Indstilling til:	meget tilfreds-	meget tiltalende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tiltalende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	neutral	indifferent	ubekvemt	negativ (nej)	ikke tilfreds	ikke tiltalende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utiltalende	dårligt	meget ubekvemt
Prøverummet i almindelighed	2																					
Møblernes anbringelse									2													
Farver på møbler og vægge	1														1							
Loftsbelysning									2													
Arbejdsbelysning									2													
Sengebelysning									2													
Madrasser		2																				
Senge		2																				
Sengetøjets opbevaring				2																		
Skabenes rummelighed									2													
Skabenes hensigtsmæssighed især									1					1								
Stole	2																					
Opslagstavler									2													
Reoler	1			1																		
Stikkontakternes antal									2													
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagning									2													
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagning									2													

Brugerne bemærkninger: For lidt skabsplads. Toilethyld mangler i badeværelse. Den ene føler sig indelukket p.g.a. de hvide vægge.

Arbejdsgruppens bemærkninger: Indretning af et 1-mands kvarter giver ikke anledning til mange kommentarer, idet det i alt væsentligt er indrettet i overensstemmelse med rum beregnet til samme brugsfunktion i den civile sektor (hotel, kollegier o.lign.). Af økonomiske grunde, og praktiske, ville det nok være rigtigere at udskifte den ene lænestol med 2 almindelige stole.

Etablissement: JÆGERSBORG KASERNE
 Rumbetegnelse: 2-mands kvarter
 Rumnr.: J 2
 Antal udspurgte: 5
 Forsøgsperiode: 1 i 5 måneder, 3 i 1 måned,
 1 i 2 uger

Inventar:

Møbelement, fyr, (skammel)	8 stk.
Møbelement, fyr, (skuffe)	2 -
Møbelement, fyr, (bord)	2 -
Møbelement, fyr, (reol)	12 -
Hynde, 198×80 cm	2 -
Hynde, 80×66 cm	2 -
Stol, FDB, J 39	2 -
Hylster t/dyne	2 -
Skånestykke t/madrass	2 -
Tøjskab nr. 42	2 -
Loftslampe, montagelampe K 2135 A	1 -
Forcromet montrebelysning	4 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

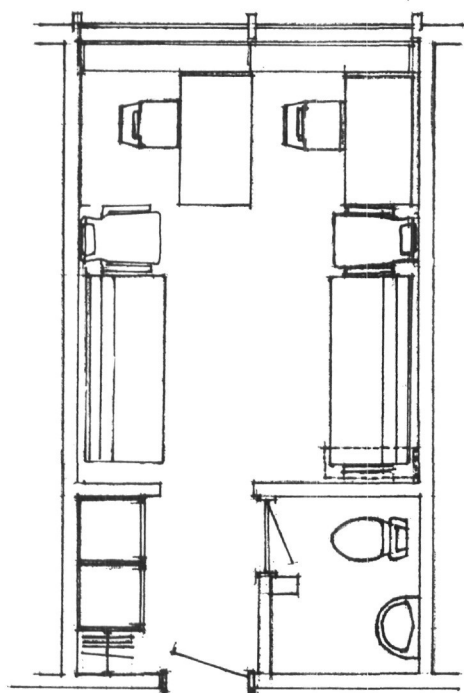
Bekostning:

Inventar (eksklusiv faste belysninger)	11.470 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	2.100 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer vedrørende belægningsstuer/kvarterer.	meget tilfreds-	meget tilfaldende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tilfaldende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	usikkert	indifferent	ubekvemt	negativ (nej)	ikke tilfreds-	ikke tilfaldende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utilfaldende	dårligt	meget ubekvemt
Indstilling til:																						
Prøverummet i almindelighed					5																	
Møblernes anbringelse									4					1								
Farver på møbler og vægge					2										3							
Loftsbelysning									5													
Arbejdsbelysning									4					1								
Sengebelysning									4					1								
Madrasser		3			2																	
Senge		2			2										1							
Sengetøjets opbevaring							3									1					1	
Skabenes rummelighed														5								
Skabenes hensigtsmæssighed iøvrigt									3					2								
Stole	1													4								
Opslagstavler									3					2								
Reoler	2			1										2								
Stikkontakternes antal								3									2					
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagen									3					2								
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagen									4					1								

Brugerne bemærkninger: Væggene burde have en farve. Der mangler en mækelig stol eller en rughynde til sengen, så man kan sidde på den. Der mangler skuffe i arbejdsbordet.

Arbejdsgruppens bemærkninger: Det modulopdelte inventar, der her er benyttet, giver mulighed for fleksibel sammensætning. "Kassetterne" er alle 70 cm lange. D.V.S., at 3 stykker udgør en seng, og som vist er der tilføjet en ekstra kasse, der kan anvendes til fræsningsbord eller siddemøbel efter behov. I kassetterne kan indbygges skuffer til såvel sengetøj som linned el.lign.. Dette kan have betydning som aflastning af skabene. Ved seriefremstilling og ændring af materialerne vil inventaret kunne billiggøres.

Etablissement: JÆGERSBORG KASERNE
 Rumbetegnelse: 2-mands kvarter
 Rumnr.: J 3
 Antal udspurgte: 2
 Forsøgsperiode: 1 i 6 måneder, 1 i 2 måneder

Rum: J 3

Inventar:

Sovesofa nr. GE 6 2 stk.
 Lænestol FH 4335 2 -
 Glasfiberstol KK 1, sort 2 -
 Bord m/sort plastplade og stålben 2 -
 Vægghylde, type B 2 -
 Tøjskab nr. 42 2 -
 Loftslampe, montagelampe K 2135 A 1 -
 Arbejdslampe, Milanospot D 429 2 -
 Sengelampe, LP køjelampe 2 -
 Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.

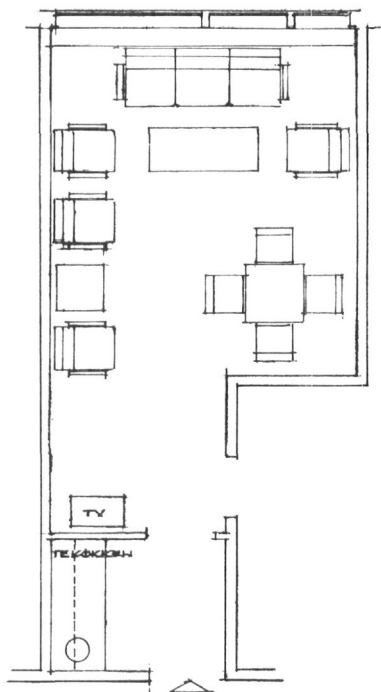
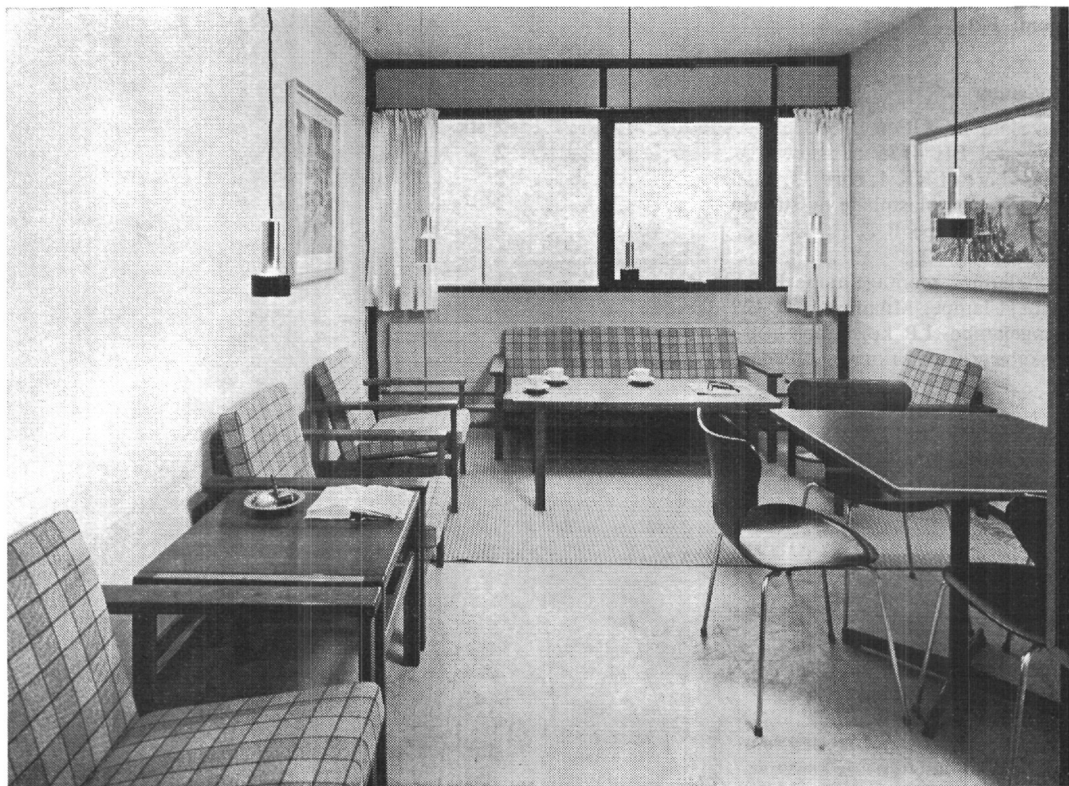
Bekostning:

Inventar (eksklusiv faste belysninger) 4.955 kr.
 Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca. 2.100 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer vedrørende belægningsstuer/kvarterer.	meget tilfredsst. meget tiltalende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende tiltalende	god	bekvemt	tilstrækkeligt positiv (ja)	usikkert	indifferent	ubekvemt	negativ (nej)	ikke tilfredsst. ikke tiltalende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utiltalende	dårligt	meget ubekvemt
Indstilling til:																		
Prøverummet i almindelighed	1			1														
Møblernes anbringelse							2											
Farver på møbler og vægge	(1)											(1)				1		
Loftsbelysning							2											
Arbejdsbelysning							2											
Sengebelysning							2											
Madrasser		2																
Senge		1			1													
Sengetøjets opbevaring			2															
Skabenes rummelighed											2							
Skabenes hensigtsmæssighed iøvrigt							1				1							
Stole	2																	
Opslagstavler							1				1							
Reoler	2																	
Stikkontakternes antal							1									1		
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagen											1	1						
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagen							1				1							

Brugernes bemærkninger: Skabene er for små. Der kan ikke stå støvler i dem uden at grise tøjet til. De hvide vægge virker celleagtige.

Arbejdsgruppens bemærkninger: Den ophængte arbejdsbelysning fastlåser møbelopstillingen. Ved at bruge arbejdslamper på bordene vil det være muligt at opnå en mere fleksibel møblering. Det valgte arbejdsbord mangler en aflåselig skuffe.

Etablissement: SANDHOLMLEJREN
 Rumbetegnelse: Hjemmestue
 Rumnr.: S 1

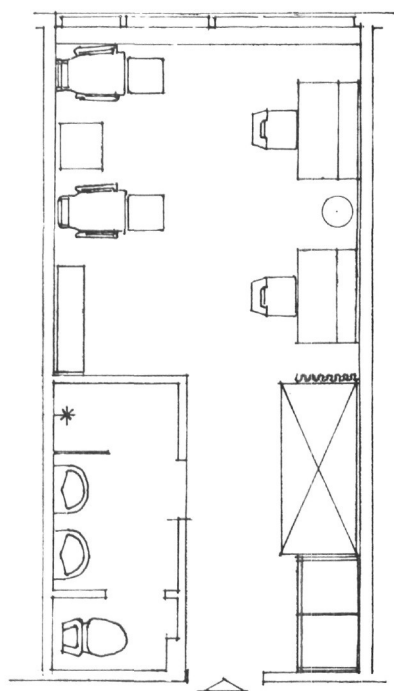
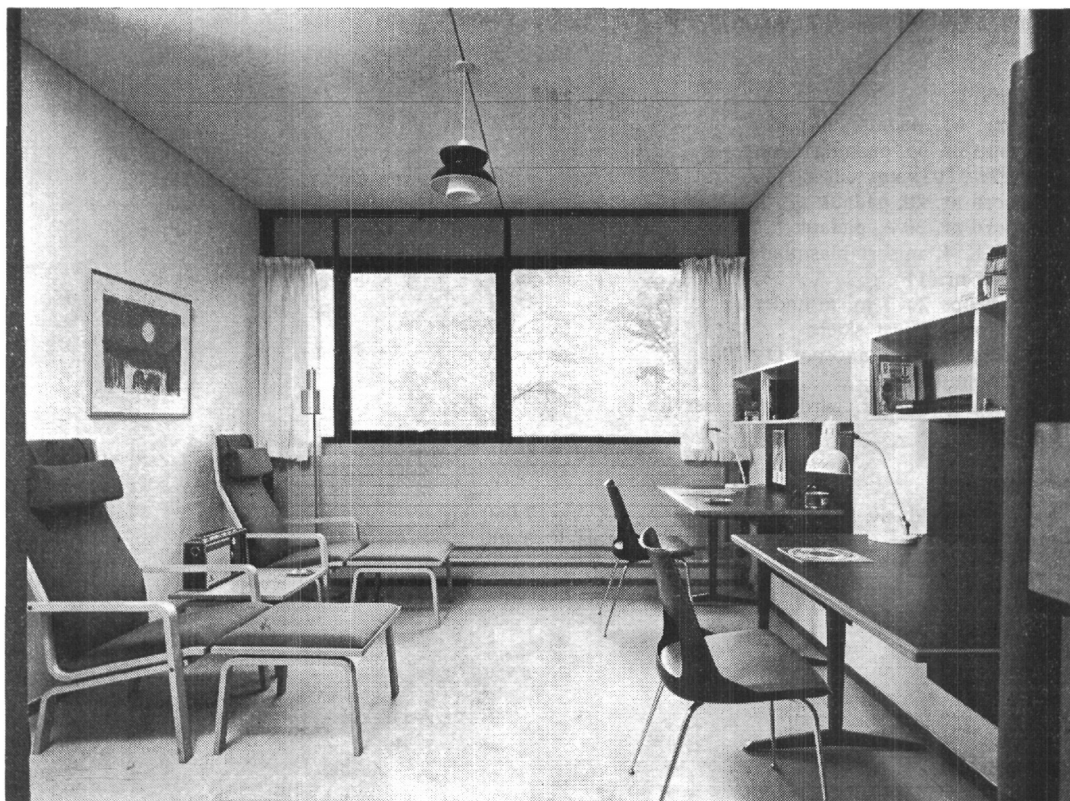
Rum: S 1

Inventar:

Sofa nr. 65, padauk, m/puder	1 stk.
Lænestol nr. 66, padauk, m/puder	4 -
Stol FH 3107, sort	4 -
Sofabord nr. 20, padauk	1 -
Sofabord nr. 20 A, padauk	1 -
Bord KK 4, m/sort plastplade	1 -
Avisreol nr. 11	1 -
Vendetæppe 2×3 m, m/underlag	1 -
Læselampe m/fast skærm	2 -
Bordbelysning, Milanospot D 429	3 -
Fjernsynsmodtager	1 -
Askebægre, billeder, gardiner og service m.v. t/Te-køkken	

Bekostning:

Inventar (eksklusiv faste belysninger)	7.060 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	3.400 -

Etablissement: SANDHOLMLEJREN

Rumbetegnelse: 2-mands kvarter

Rumnr.: S 2

Antal udspurgte: 2

Forsøgsperiode: 1 i 5 måneder, 1 i 4 måneder

Inventar:

Seng SØ nr. 136/1, m/madras	2 stk.
Lænestol FH nr. 4335	2 -
Glasfiberstol KK 1, sort	2 -
Fodskammel FH 4533, m/pude	2 -
Bord FH 4533	1 -
Bord KK 6, m/sort plastplade	2 -
Hylster t/dyne	2 -
Skånestykke t/madras	2 -
Tøjskab nr. 42	2 -
Vægrel nr. 31	2 -
Loftslampe, Søværns pendel	1 -
Læselampe m/fast skærm	1 -
Arbejdslampe	2 -
Sengelampe, LP køjelampe	2 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

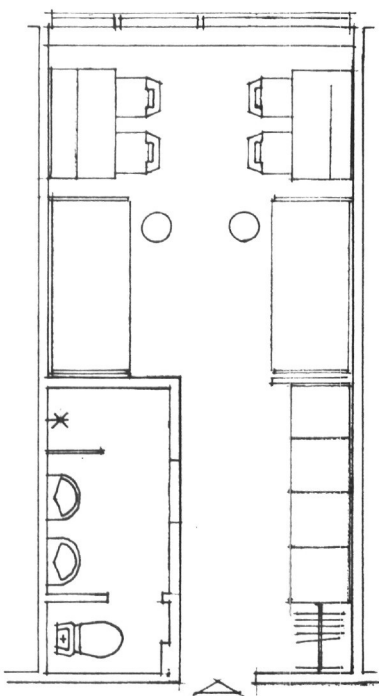
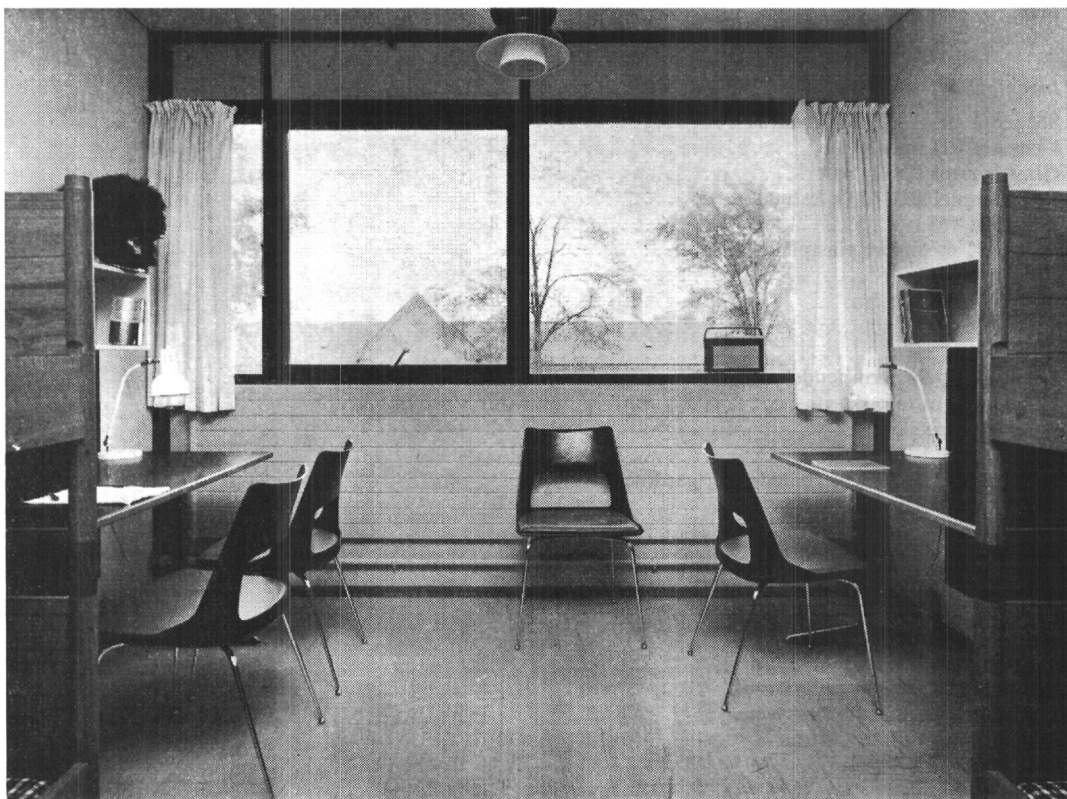
Bekostning:

Inventar (eksklusiv faste belysninger)	5.503 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	1.500 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer vedrørende belægningsstuer/kvarterer.	meget tilfreds-	meget tiltalende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tiltalende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	usikkert	indifferent	ubekvemt	negativ (nej)	ikke tilfreds-	ikke tiltalende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utiltalende	dårligt	meget ubekvemt
Indstilling til:																						
Prøverummet i almindelighed	1				1																	
Møblernes anbringelse										2												
Farver på møbler og vægge						1									1							
Loftsbelysning										2												
Arbejdsbelysning										2												
Sengebelysning										2												
Madrasser			2																			
Senge			2																			
Sengetøjets opbevaring								2														
Skabenes rummelighed														2								
Skabenes hensigtsmæssighed iverigt										1				1								
Stole	2																					
Opslagstavler										1				1								
Reoler	1													1								
Stikkontakternes antal									2													
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagning														2								
Øget ophold i rummet efter dets ibrugtagning										1				1								

Brugerne bemærkninger: Skabene er for små. Der mangler skuffer i bordene. Pladerne ønskes ikke sorte. Idéen med at rulle sengetøjet sammen om dagen er god.

Arbejdsgruppens bemærkninger: Man har her forsøgt en sengeopstilling, så man klart har fået adskilt soveafdelingen fra opholdsafdelingen, og selv om man har været nødt til at anvende etagesenge, har brugerne været yderst tilfredse med arrangementet. Man er klar over, at de sorte bordplader er upraktiske, fordi man for let ser støvet på dem.

Etablissement: SANDHOLMLEJREN

Rumbetegnelse: 4-mands kvarter

Rumnr.: S 3

Antal udspurgte: 4

Forsøgsperiode: 1 i 4 måneder, 3 i 2 måneder

Rum: S 3

Inventar:

Seng SØ nr. 136/1, m/madras	4 stk.
Glasfiberstol KK 1, sort	4 -
Bord KK 6, m/sort plastplade	2 -
Vægrole nr. 31	2 -
Hylster t/dyne	4 -
Skånestykke t/madras	4 -
Tøjskab nr. 42	4 -
Loftslampe, Søværns pendel	1 -
Arbejdslampe	2 -
Sengelampe, LP køjelampe	4 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

Bekostning:

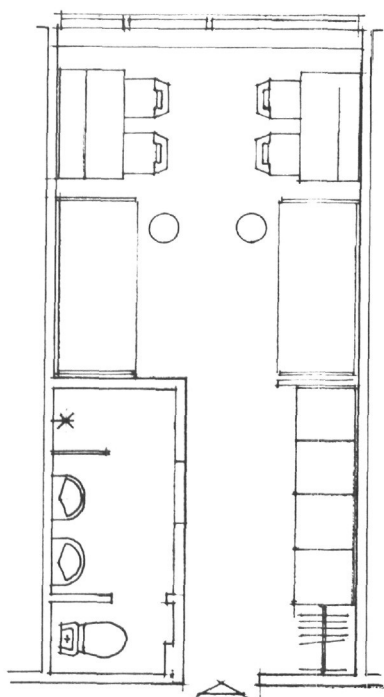
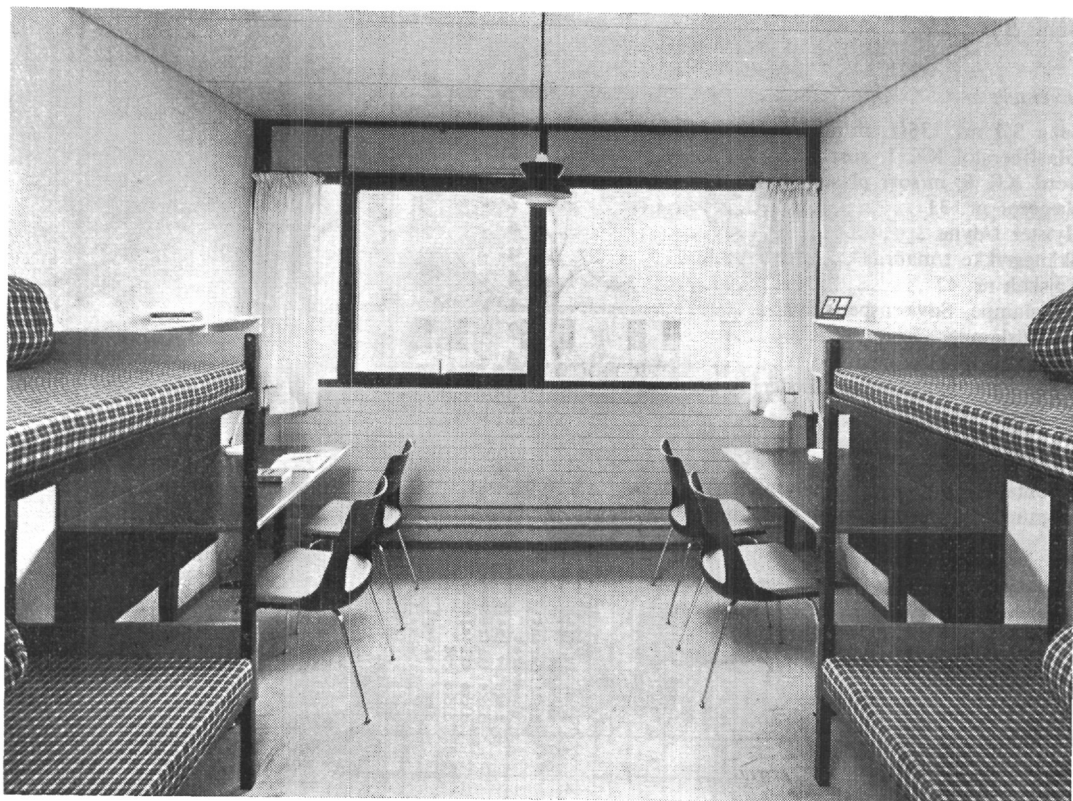
Inventar (eksklusiv faste belysninger)	6.035 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	1.500 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer
vedrørende belægningsstuer/kvarterer.

Indstilling til:	meget tilfreds-	meget tiltalende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tiltalende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	usikkert	indifferent	ubesvaret	negativ (nej)	ikke tilfreds-	ikke tiltalende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utiltalende	dårligt	meget ubekvemt
Prøverummet i almindelighed	3			1																		
Møblernes anbringelse									4													
Farver på møbler og vægge		1			3																	
Loftsbelysning									4													
Arbejdsbelysning									4													
Sengebelysning									4													
Madrasser		1			(1)	2														(1)		
Senge		2			2																	
Sengetøjets opbevaring			3			1																
Skabenes rummelighed									4													
Skabenes hensigtsmæssighed iøvrigt									(1)	3				(1)								
Stole	3			1																		
Opslagstavler		benyttes af kompaniet																				
Reoler	3			1																		
Stikkontakternes antal								2											2			
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagning									2				2									
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagning									2				2									

Brugerne bemærkninger: Der er tilfredshed med stuen; men en enkelt foretrækker 8-mandsstuen p.g.a. kammeratskabet. Den sorte farve på møblerne kritiseres. Der ønskes større højde mellem køjerne. Der bør være sengelampe over alle forsvars sengene, som der er her.

Arbejdsgruppens bemærkninger: I dette rum til 4 personer har man ikke kunnet opnå en så udtalt adskillelse mellem sove- og opholdsafdeling. De indkøbte senge har vist sig ikke at være stærke nok, idet finéren på sengekanten bliver trådt i stykker. Dette kan dog let afhjælpes ved pålimning af en liste i stedet. Samtidig ønskes der fra brugerne side over, at der er for lille højde mellem sengene, hvilket man nok må medgive dem.

Etablissement: SANDHOLMLEJREN

Rumbetegnelse: 4-mands kvarter

Rumnr.: S 4

Antal udspurgte: 5

Forsøgsperiode: 1 i 4 måneder, 4 i 2 måneder

Rum: S 4

Inventar:

Etageseng (prøvemodell) m/madras	2 stk.
Hylster t/dyne	4 -
Stol nr. 3A *)	4 -
Taburet nr. 2	1 -
Bord nr. 14, m/stålbæn *)	2 -
Vægreol nr. 31	2 -
Tøjskab nr. 42	4 -
Skånestykke t/madras	4 -
Bordlampe	2 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

Bekostning:

Inventar 5.886 kr.

*) Fotografiet viser dog glasfiberstol KK 1, sort og bord
KK 6 m/sort plastplade.

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer vedrørende belægningsstuer/kvarterer.	meget tilfreds-	meget tiltalende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tiltalende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	uændret	indifferent	ubekvemt	negativ (nej)	ikke tilfreds-	ikke tiltalende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utiltalende	dårligt	meget ubekvemt
Indstilling til:																						
Prøverummet i almindelighed																						
Møblernes anbringelse																						
Farver på møbler og vægge																						
Loftsbelysning																						
Arbejdsbelysning																						
Sengebelysning																						
Madrasser			2				2											1				
Senge			3				2															
Sengetøjets opbevaring				3				2														
Skabenes rummelighed																						
Skabenes hensigtsmæssighed iøvrigt																						
Stole																						
Opslagstavler																						
Reoler																						
Stikkontakternes antal																						
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagen																						
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagen																						

Brugerens bemærkninger: Madrasserne er for varme. Ellers gode. Hovedpuderne er små. Afstanden mellem over- og underkøje er god. Idéen med at rulle sengetøjet sammen om dagen er god.

Arbejdsgruppens bemærkninger: I dette tilfælde er det kun sengene, der er forsøgsobjekt, idet møbleringen iøvrigt er den for hånden værende. Man har prøvet at finde frem til en ny etageseng til afløsning af den hidtil anvendte, der fremkommer ved sammenkobling af to enkeltsejge, der er stillet oven på hinanden. Den nye seng er kun på forsøgsstadiet; men trods det har den vakt tilfredshed.

Rum: H 1

Inventar:

Sofa FS 218, eg	1 stk.
Sofa FS 219, eg	7 -
Lænestol FS 256, eg	10 -
Savstol type GK-69	8 -
Stol FH 3107, sort m/koblingsbeslag	16 -
Stol FH 3107, sort	16 -
Sofabord FS 351, højde 40 cm, eg	2 -
Sofabord FS 351, højde 50 cm, eg	4 -
Bord KK 4, m/sort plastplade	4 -
Tidsskriftreol nr. 54	1 -
Lampet, LP, Arne Jacobsen	7 -
Loftslampe, montagelampe K 2135 A	8 -
Ophængning m/billardskærme	1 -
Fjernsynsmodtager	1 -
Varmdriksautomat model 660-S	1 -
Askebægre og gardiner.	

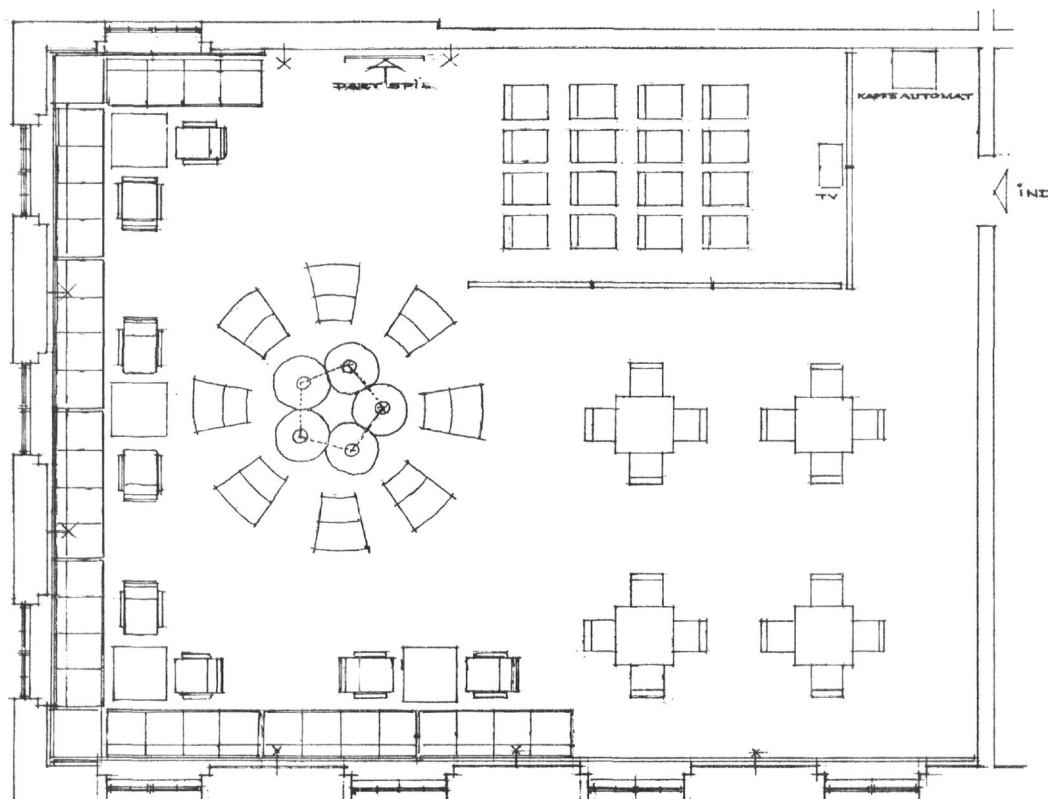
Bekostning:

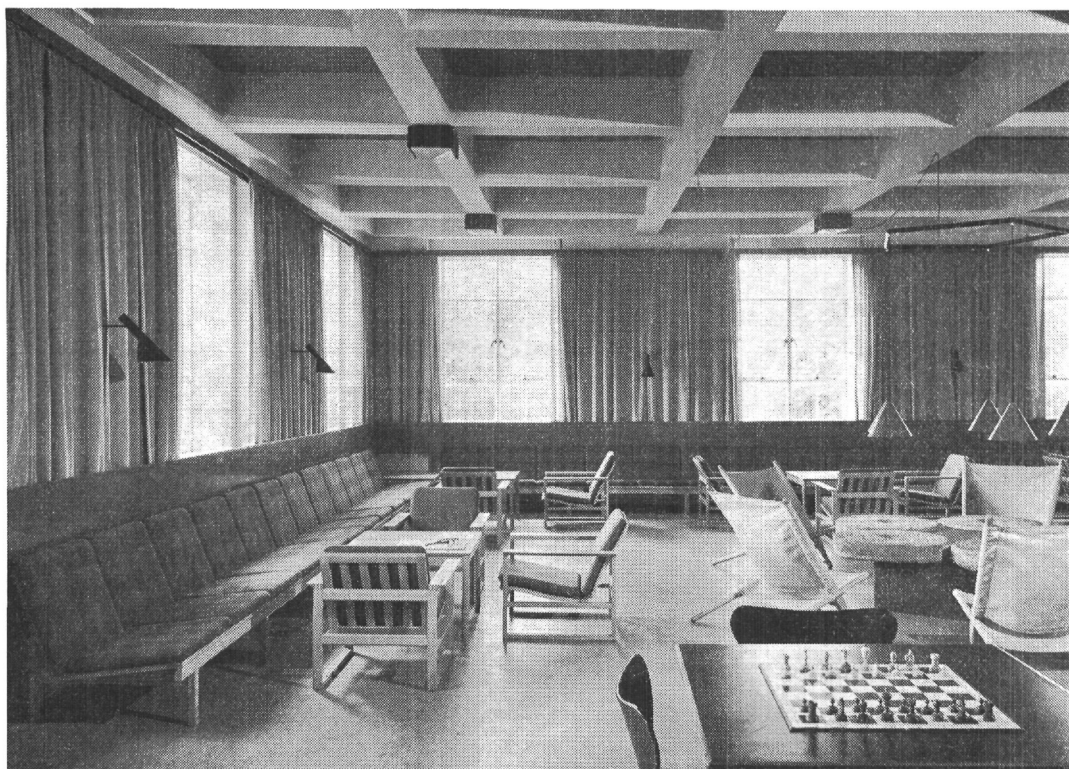
Inventar (eksklusiv faste belysninger)	34.535 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	27.300 -

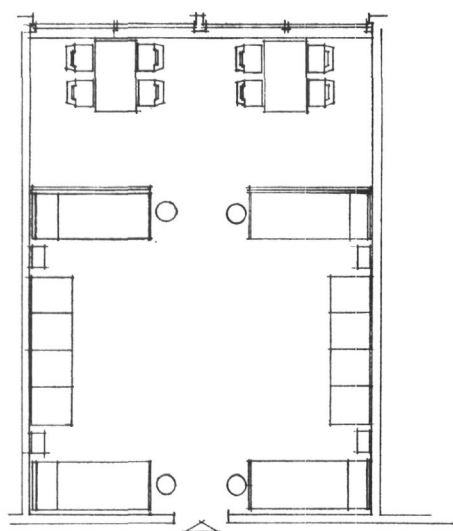
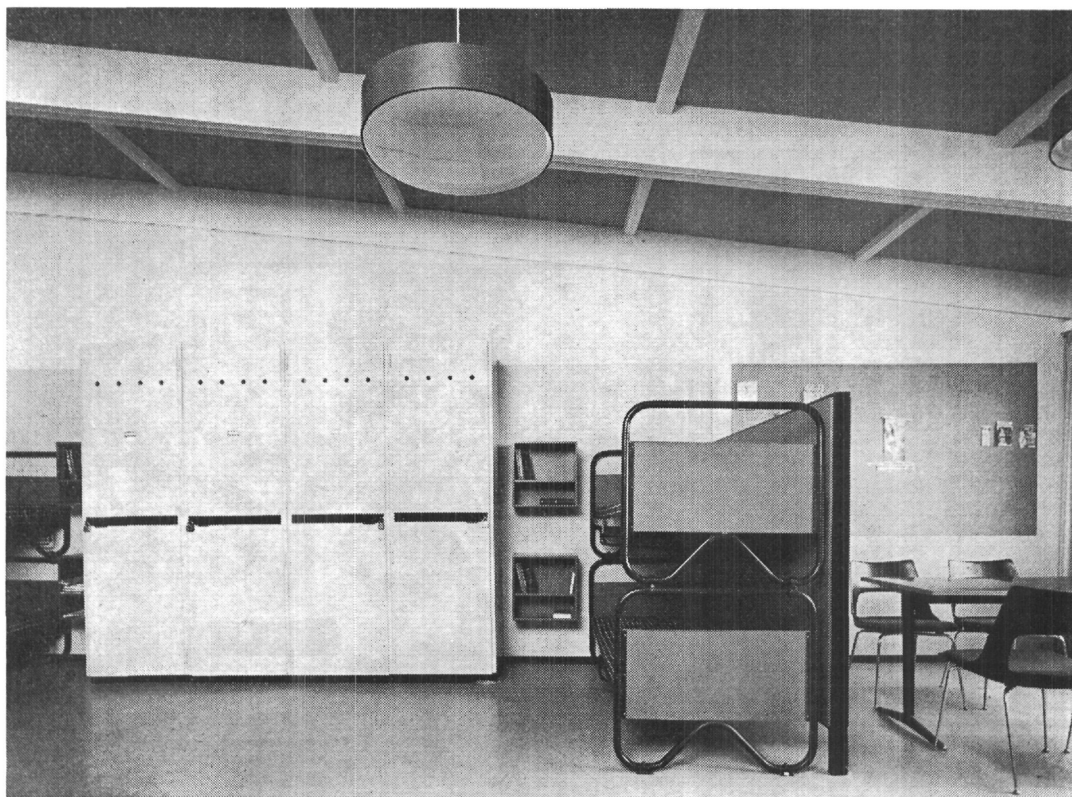
Etablissement: HØVELTE KASERNE

Rumbetegnelse: Hjemmestue

Rumnr.: H 1

Etablissement: FARUM KASERNE
 Rumbetegnelse: 8-mands belægningstue
 (etagesenge)
 Rumnr.: F 1
 Antal udspurgte: 7
 Forsøgsperiode: 1 måned

Inventar:

Kaserneseng M/36, m/fast bund og polyethermadras	8 stk.
Glasfiberstol KK 1, sort	8 -
Taburet nr. 2, stål	8 -
Bord KK 6, m/sort plastplade	2 -
Hylster t/dyne	8 -
Skånestykke t/madras	8 -
Tøjskab nr. 42	8 -
Vægghylde type A	8 -
Loftsbelysning, Blågårdslampe	3 -
Arbejdslampe, Milanospot D 429	2 -
Sengelampe, LP køjelampe	8 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

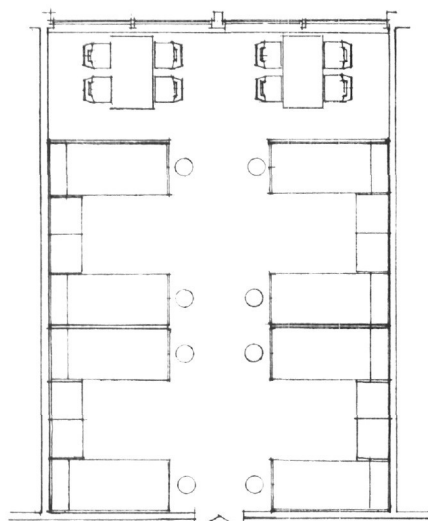
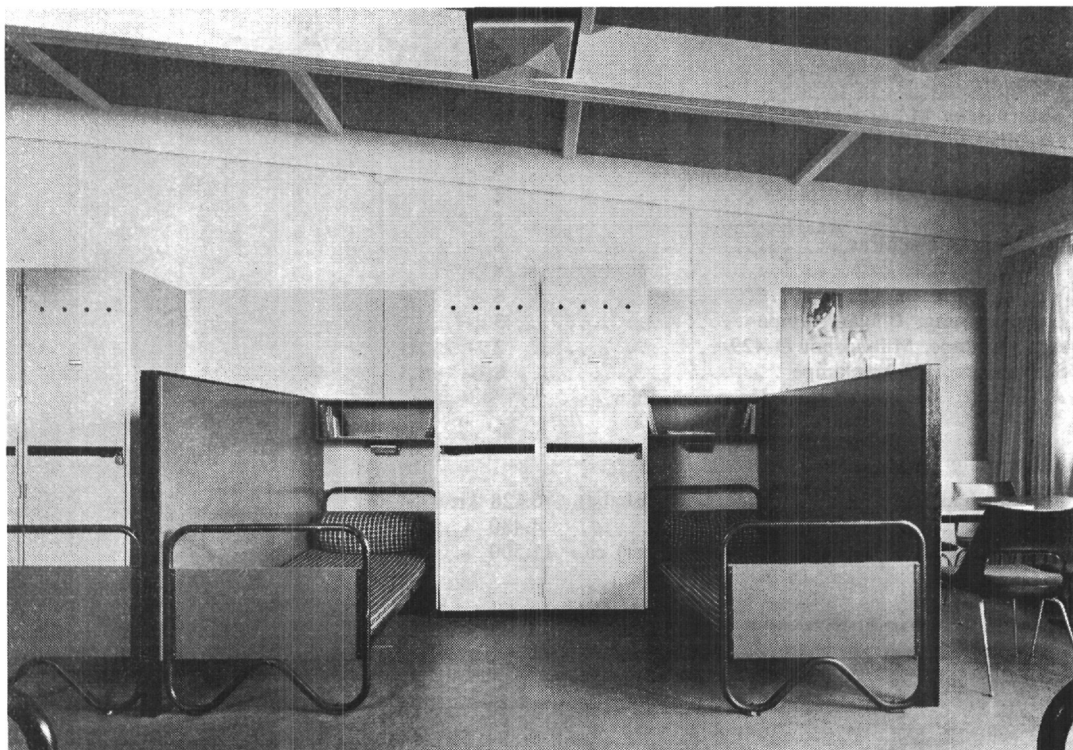
Bekostning:

Inventar (eksklusiv faste belysninger og tøjskabe)	6.128 kr.
Tøjskabe	4.480 -
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	11.500 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer
vedrørende belægningsstuer/kvarterer.

Indstilling til:	meget tilfreds-	meget tilfaldende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tilfaldende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	uændret	indifferent	ubevnret	negativ (nej)	ikke tilfreds	ikke tilfaldende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utilfaldende	dårligt	meget ubekvemt
Prøverummet i almindelighed			7																			
Møblernes anbringelse									3	4												
Farver på møbler og vægge	3		3												1							
Loftsbelysning									7													
Arbejdsbelysning									7													
Sengebelysning									6				1									
Madrasser		7																				
Senge		4		1												2						
Sengetøjets opbevaring			1		1											2			3			
Skabenes rummelighed														7								
Skabenes hensigtsmæssighed iøvrigt									5					2								
Stole	4		3																			
Opslagstavler									6					1								
Reoler	4		3																			
Stikkontakternes antal									4									3				
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagen									1					6								
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagen									6					1								

Brugerne bemærkninger: Skabe er for små. Udrustningen burde ligge ovenpå. Man mangler hovedpuder. Der er for få stikkontakter. Vinylgulvet er ikke til at holde. Man foretrækker 1-etagers senge for 2-etagers (samtidig sengeredning vanskelig). Arbejdsgruppens bemærkninger: De oprindelige lo-mands stuer er ved ændring til 8-mands stuer, opstilling af spanske vægge og indretning af to siddegrupper ved vinduerne søgt indrettet med et mere hyggeligt miljø for øje. For at gøre rummet egnet til dagopholdsrum, har man endvidere måttet foretage isolering ved udskiftning af vinduer og beklædning af ydervæg samt etablere ekstra opvarmningsmulighed. Brugerne klage over vinylgulvet finder arbejdsgruppen berettiget.

Etablissement: FARUM KASERNE
 Rumbetegnelse: 8-mands belægningsstue
 (senge i 1 etage)
 Rumnr.: F 2
 Antal udspurgte: 8
 Forsøgsperiode: 1 måned

Inventar:

Kaserneseng M/36, m/fast bund og polyethermadras	8 stk.
Glasfiberstol KK 1, sort	8 -
Taburet nr. 2, stål	8 -
Bord KK 6, m/sort plastplade	2 -
Hylster t/dyne	8 -
Skånestykke t/madras	8 -
Tøjskab nr. 42	8 -
Væghylde type A	8 -
Loftsbelysning, montagelampe K 2135 A	3 -
Arbejdslampe, Milanospot D 429	2 -
Sengelampe, LP køjelampe	8 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

Bekostning:

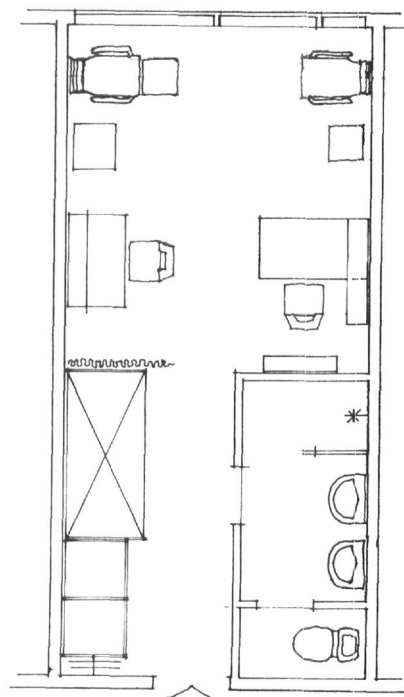
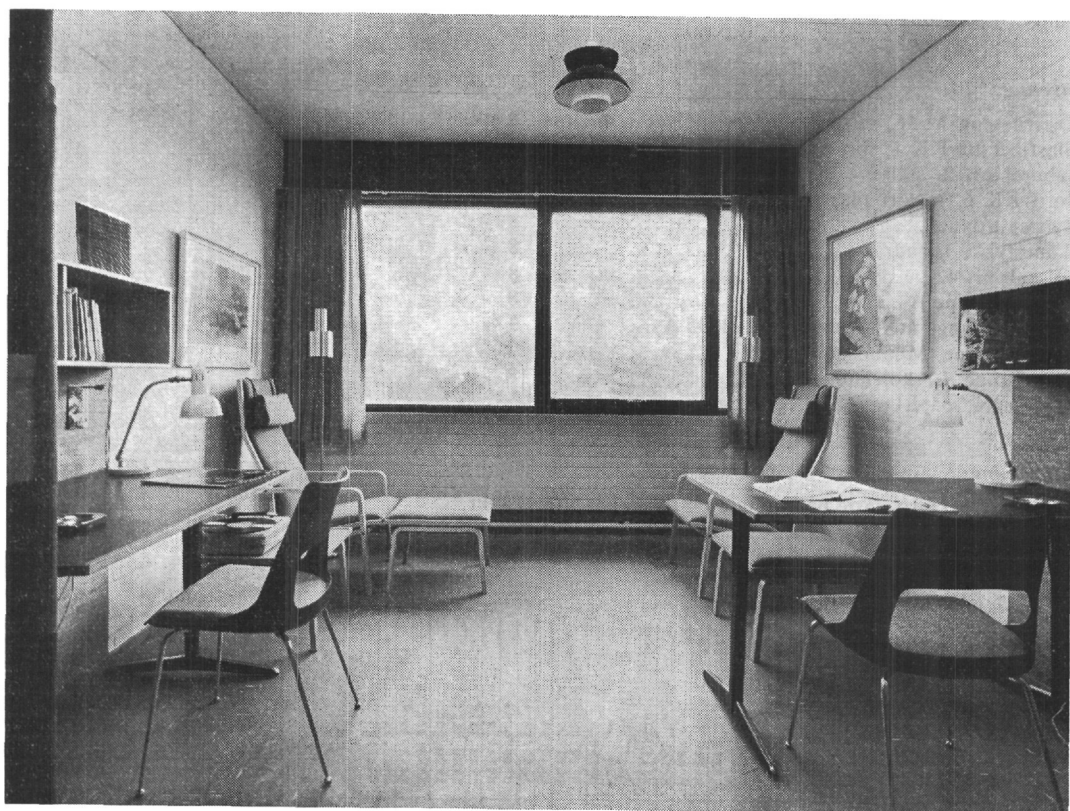
Inventar (eksklusiv faste belysninger og tøjskabe)	6.128 kr.
Tøjskabe	4.480 -
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	13.000 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer
vedrørende belægningsstuer/kvarterer.

Indstilling til:	meget tilfreds-	meget tilfaldende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tilfaldende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	uændret	ubekvemt	negativ (nej)	ikke tilfreds-	ikke tilfaldende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utilfaldende	dårligt	meget ubekvemt
Prøverummet i almindelighed	4			2					8		1			1							
Møblernes anbringelse																					
Farver på møbler og vægge					7										1						
Loftsbelysning									5		1	2									
Arbejdsbelysning									7				1								
Sengebelysning									6	1	1										
Madrasser		6			2																
Senge		4			3					1											
Sengetøjets opbevaring					(1) 4										(1) 2						1
Skabenes rummelighed													1	7							
Skabenes hensigtsmæssighed iøvrigt									5		1	2									
Stole	6			2																	
Opdagstavler									8												
Reoler	1			6										1							
Stikkontakternes antal									4									4			
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagen										1	2		5								
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagen										7			1								

Brugerne bemærkninger: Skabene er for små. Udrustningen burde ligge oven på. Man mangler hovedpude. Dynen bliver ikke luftet, når den rulles sammen. Der er for få stikkontakter, når alle skal barbere sig på én gang.

Arbejdsgruppens bemærkninger: Dette rum er indrettet som det foregående, blot har man her benyttet senge i én etage, hvilket brugerne er meget glade for. Der er anvendt linoleumsgulv, der har vist sig at være lettere at holde rent end vinylgulvet i F 1. Dertil kommer, at linoleumsgulve er bakteriehæmmende.

Etablissement: ALMEGÅRDS KASERNE
 Rumbetegnelse: 2-mands kvarter
 Rumnr.: A 1
 Antal udspurgte: 2
 Forsøgsperiode: 2 måneder

Rum: A 1

Inventar:

Seng SØ nr. 136/1, m/madras	2 stk.
Lænestol FH nr. 4335	2 -
Glasfiberstol KK 1, sort	2 -
Fodskammel FH nr. 4533, m/pude	2 -
Bord FH nr. 4533	1 -
Bord KK 6, m/sort plastplade	2 -
Vægreol nr. 31	2 -
Tøjskab nr. 42	2 -
Hylster t/dyne	2 -
Skånestykke t/madras	2 -
Loftslampe, Søværnspendel	1 -
Læselampe m/fast skærm	2 -
Arbejdslampe	2 -
Sengelampe, LP køjelampe	2 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

Bekostning:

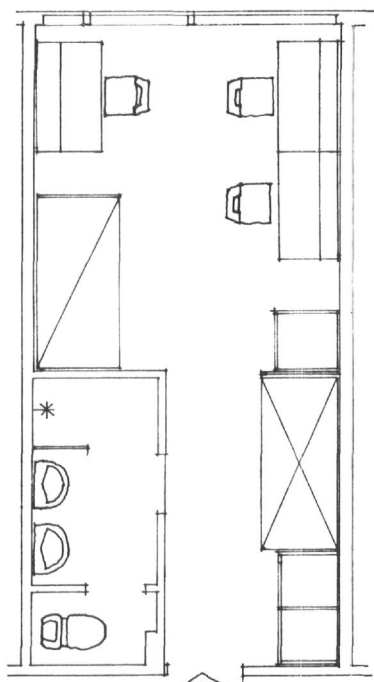
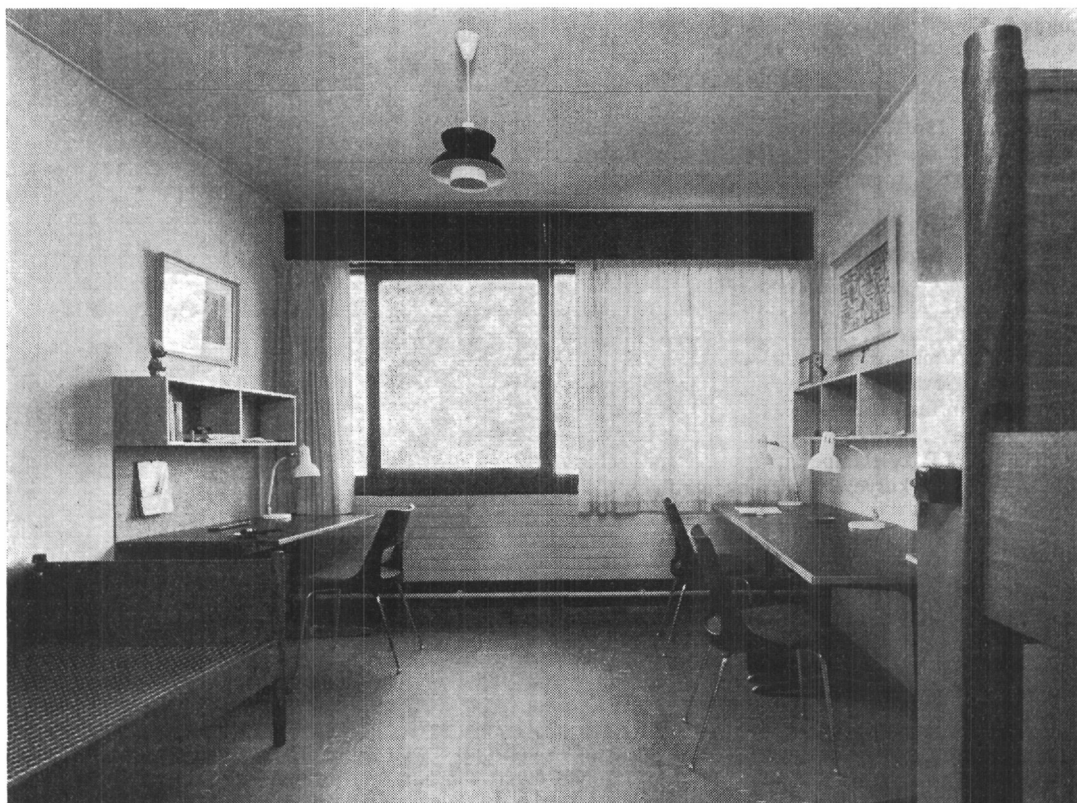
Inventar (eksklusiv faste belysninger)	5.503 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca. .	1.100 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer
vedrørende belægningsstuer/kvarterer.

Indstilling til:	meget tilfreds.	meget tilfaldende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tilfaldende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	usikkert	indifferent	ubekvemt	negativ (nej)	ikke tilfreds.	ikke tilfaldende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utilfaldende	dårligt	meget ubekvemt
Prøverummet i almindelighed	2																					
Møblernes anbringelse									2													
Farver på møbler og vægge					2																	
Loftsbelysning									2													
Arbejdsbelysning									1				1									
Sengebelysning									2													
Madrasser			2																			
Senge			2																			
Sengetøjets opbevaring							1											1				
Skabenes rummelighed									2													
Skabenes hensigtsmæssighed isørigt									2													
Stole	1		1																			
Opslagstavler																						
Reoler	2																					
Stikkontaktens antal									2													
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagen														2								
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagen									2													

Brugerens bemærkninger: Alt virker meget tilfredsstillende. Dog kunne sengetøjsposerne være noget større og sengene noget længere. Forslag om ændring af farverne.

Arbejdsgruppens bemærkninger: Denne bygning svarer i det væsentlige til kvarterbygningen i Sandholmlejren, og man har ligesom dér indrettet 2-mandskvarteret i to klart adskilte dele.

Etablissement: ALMEGÅRDS KASERNE

Rumbetegnelse: 3-mands kvarter

Rumnr.: A 2

Antal udspurgte: 3

Forsøgsperiode: 2 måneder

Inventar:

Seng SØ nr. 136/1, m/madras	3 stk.
Glasfiberstol KK 1, sort	3 -
Bord KK 6, m/sort plastplade	3 -
Vægreol nr. 31	3 -
Tøjskab nr. 42	3 -
Hylster t/dyne	3 -
Skånestykke t/madras	3 -
Loftslampe, Søværns pendel	1 -
Arbejdslampe	3 -
Sengelampe, LP køjelampe	3 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

Bekostning:

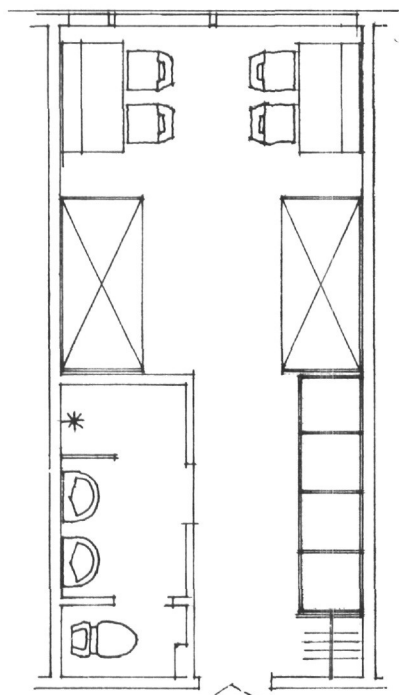
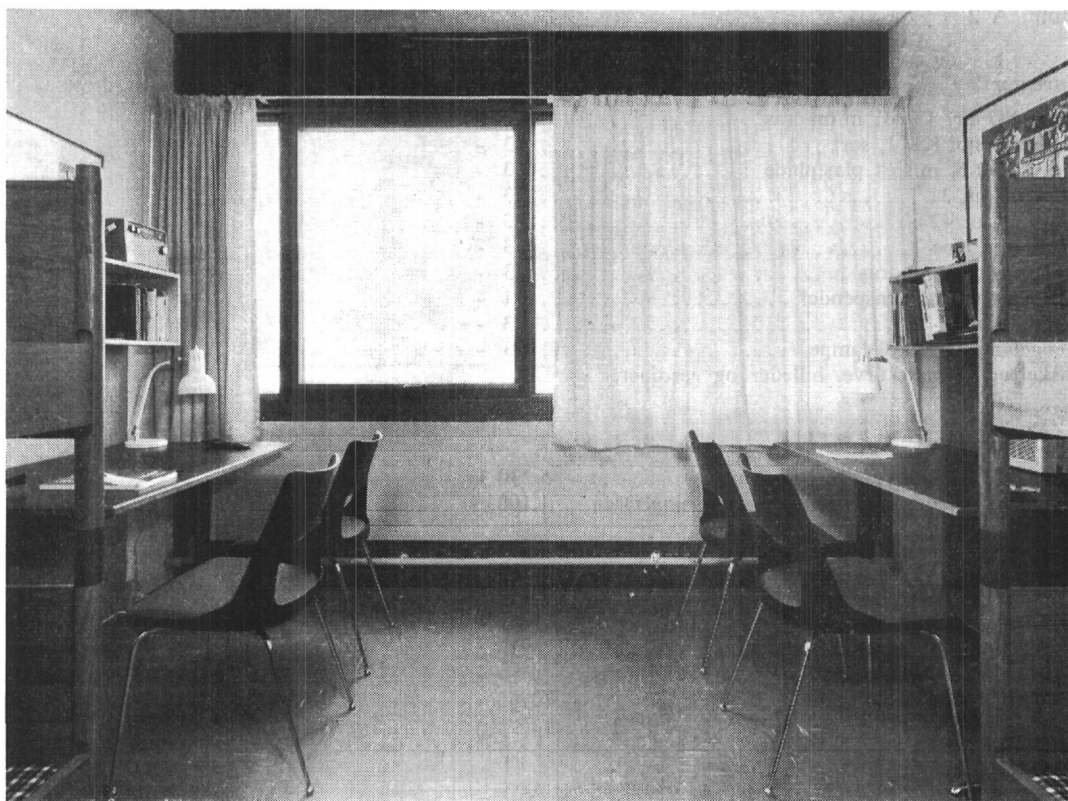
Inventar (eksklusiv faste belysninger)	5.230 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	1.100 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer
vedrørende belægningsstuer/kvarterer.

Indstilling til:	meget tilfreds.	meget tilfaldende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tilfaldende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	uændret	indifferent	ubesvaret	negativ (nej)	ikke tilfreds.	ikke tilfaldende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utilfaldende	dårligt	meget ubekvemt
Prøverummet i almindelighed	3																					
Møblernes anbringelse										2	1											
Farver på møbler og vægge					1										2							
Loftsbelysning									3													
Arbejdsbelysning									2				1									
Sengebelysning									3													
Madrasser		1		2																		
Senge		3																				
Sengetøjets opbevaring							1											2				
Skabenes rummelighed									1				2									
Skabenes hensigtsmæssighed iøvrigt									1				2									
Stole	2		1																			
Opslagstavler		mangler	1	kvarteret																		
Reoler	1		2																			
Stikkontakternes antal								2										1				
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagen									2	1												
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagen									3													

Brugerne bemærkninger: Skabene er for små og for dybe. Udrustning m.m. må ligge ovenpå skab, hvorfor der mangler en taburet til at stå op på. Farverne burde være lysere. Der burde være en kasse under sengen til sengetøj. Iøvrigt meget tilfredsstillende. "Man kan undertiden glemme, at man er soldat".

Arbejdsgruppens bemærkninger: Et kvarter til 3 personer er sikkert normalt psykologisk uheldig; men man har dog villet prøve det rent møbleringsmæssigt. Resultatet har i dette tilfælde tilfredsstillende brugere.

Etablissement: ALMEGÅRDS KASERNE
 Rumbetegnelse: 4-mands kvarter
 Rumnr.: A 4
 Antal udspurgte: 4
 Forsøgsperiode: 2 måneder

Rum: A 4

Inventar:

Seng SØ nr. 136/1, m/madras	4 stk.
Glasfiberstol KK 1, sort	4 -
Bord KK 6, m/sort plastplade	2 -
Vægreol nr. 31	2 -
Tøjskab nr. 42	4 -
Hylster t/dyne	4 -
Skånestykke t/madras	4 -
Loftslampe, Søværnspendel	1 -
Arbejdslampe	2 -
Sengelampe, LP køjelampe	4 -
Askebægre, papirkurve, billeder og gardiner.	

Bekostning:

Inventar (eksklusiv faste belysninger)	6.035 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	1.100 -

Sammendrag af besvarede spørgeskemaer
vedrørende belågningsstuer/kvarterer.

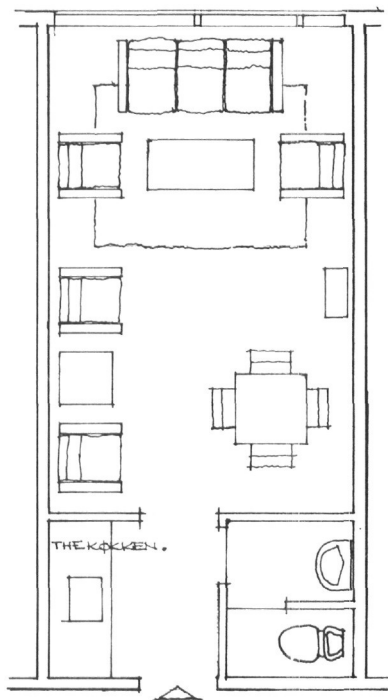
Indstilling til:	meget tilfreds-	meget tiltalende	meget god	meget bekvemt	tilfredsstillende	tiltalende	god	bekvemt	tilstrækkeligt	positiv (ja)	usikkert	indifferent	ubekvemt	negativ (nej)	ikke tilfreds-	ikke tiltalende	ikke god	ikke bekvemt	utilstrækkeligt	helt utiltalende	dårligt	meget ubekvemt
Prøverummet i almindelighed	4																					
Møblernes anbringelse									4													
Farver på møbler og vægge	1				3																	
Loftsbelysning									3					1								
Arbejdsbelysning									2					2								
Sengebelysning									4													
Madrasser		4																				
Senge		3			1																	
Sengetøjets opbevaring			1		2													1				
Skabenes rummelighed									4													
Skabenes hensigtsmæssighed iøvrigt									1					3								
Stole				4																		
Opslagstavler		mangler	i	kvarteret																		
Reoler	2		1											1								
Stikkontakternes antal									3									1				
Øget ophold på kasernen efter rummets ibrugtagen									4													
Øget ophold i rummet efter dettes ibrugtagen									4													

Brugernes bemærkninger: Farverne kunne være mørkere. Skabene er for dybe og for høje. Sengeburde være længere. Man opholder sig meget på kvarteret.

Arbejdsgruppens bemærkninger: Om dette rum gælder det samme som om det tilsvarende rum i Sandholmlejren. Det bemærkes dog, at her er der kun én arbejdslampe på hvert 2-mands bord. Det er for lidt.

Etablissement: ALMEGÅRDS KASERNE
Rumbetegnelse: Hjemmestue
Rumnr.: A 3

Rum: A 3

Inventar:

Sofa nr. 65, padauk, m/puder	1 stk.
Lænestol nr. 66, padauk, m/puder	4 -
Stol nr. 18, mahf. bøg	4 -
Sofabord nr. 20, padauk	1 -
Sofabord nr. 20 A, padauk	1 -
Spillebord nr. 16, mahf. bøg	1 -
Avisreol nr. 11	1 -
Vendetæppe 2×3 m, m/underlagsfilt	1 -
Læselampe m/fast skærm	2 -
Loftslampe, Søværnspendel	3 -
Fjernsynsmodtager	1 -
Askebægre, billeder, gardiner og service m. v. t/Te-køkken	

Bekostning:

Inventar (eksklusiv faste belysninger)	7.300 kr.
Bygningsarbejder (inklusive faste belysninger) ca.	6.300 -

Etablisement: JÆGERSBORG KASERNE,
 SANDHOLMLEJREN, FARUM KASERNE og
 ALMEGÅRDS KASERNE
 Rumbetegnelse: belægningsstuer og kvarterer
 Rumnr.: J 1, J 2, J 3, S 2, S 3, S 4, F 1, F 2,
 A 1, A 2, A 4
 Antal udspurgte: 44
 Forsøgsperiode: varierende

Sammenligning af besvarede spørgeskemaer
 vedrørende belægningsstuer/kvarterer
 udtrykt i %.

Sammenlign af besvarede spørgeskemaer vedrørende belægningsstuer/kvartaler udtrykt i %.																								
Indstilling til:																								
Prøverummet i almindelighed	44			52									2		2									
Møblernes anbringelse											85	13	2											
Farver på møbler og vægge	17			56												24					3			
Loftebelysning													90		28									
Arbejdsbelysning													85		15									
Sengebelysning													90	2	8									
Madrasser			72	24													2				2			
Senge			65	27										2		6								
Sengestøjs opbevaring				27				40												22		11		
Skabenes rummelighed													33		364									
Skabenes hensigtsmæssighed													61		237									
Stole			59	31											10									
Opsættelser													81		19									
Reoler			49	38											310									
Stikkontakternes antal													64							36				
Øget ophold på kasernen efter rummets																								
brugtagen													39	7	351									
Øget ophold i rummet efter døttes																								
brugtagen													82		18									

Personelorganisationernes fælleserklæring af 5. december 1968
om tjeneste-/lejeboliger.

Underudvalg V har efterlyst personellets meninger og ønsker med hensyn til tilvejebringelse af tjeneste- og lejeboliger på eller ved de militære etablissementer.

Personelorganisationerne kan hertil oplyse, at man ikke ønsker tjenesteboliger udover, hvad der er strengt tjenstligt motiveret.

Med hensyn til lejeboliger ønsker man disse etableret som lejligheder og parcelhuse i de civile samfund, der findes naturlige i forhold til beliggenheden af det militære etablissement.

Det er organisationernes opfattelse, at der — bortset fra det nordsjællandske område samt København — ikke er noget specielt problem for det militære personel, men at der i de omtalte områder er ca. 1000 tjenstgørende af alle kategorier, der i øjeblikket ikke har kunnet skaffe passende bolig. Hvor mange af disse der har problemet som et specielt militært flyttelsesproblem, har det desværre ikke været muligt at konstatere.

Som det ses, synes det militære personels boligønsker og -behov ikke i princippet at være anderledes end for befolkningen i almindelighed, og det skønnes derfor ikke nødvendigt, at staten (forsvaret) generelt går ind for at skaffe personellets boligbehov dækket gennem etablering af tjeneste- eller lejeboliger, hvorimod en passende smidighed i enkelttilfælde vedrørende anvendelsen af de gældende bestemmelser for ydelse af flyttegodtgørelse og godtgørelse for dobbelt husførelse m.v. findes påkrævet.

Når henses til, at det militære personel med mellemrum forflyttes uansøgt, finder personelorganisationerne dog anledning til at pege på, at forsvaret som arbejdsgiver har et betydeligt medansvar for, at det militære personel ved forflyttelse oftest henvises til at etablere bolig for familien i den på stedet dyreste boligmasse, som naturligt er mindst efterspurgt.

Det er kendt, at boligmuligheden spiller en rolle både hvad angår muligheden for at til-

trække arbejdskraft og med hensyn til arbejdsklima og familielivets trivsel.

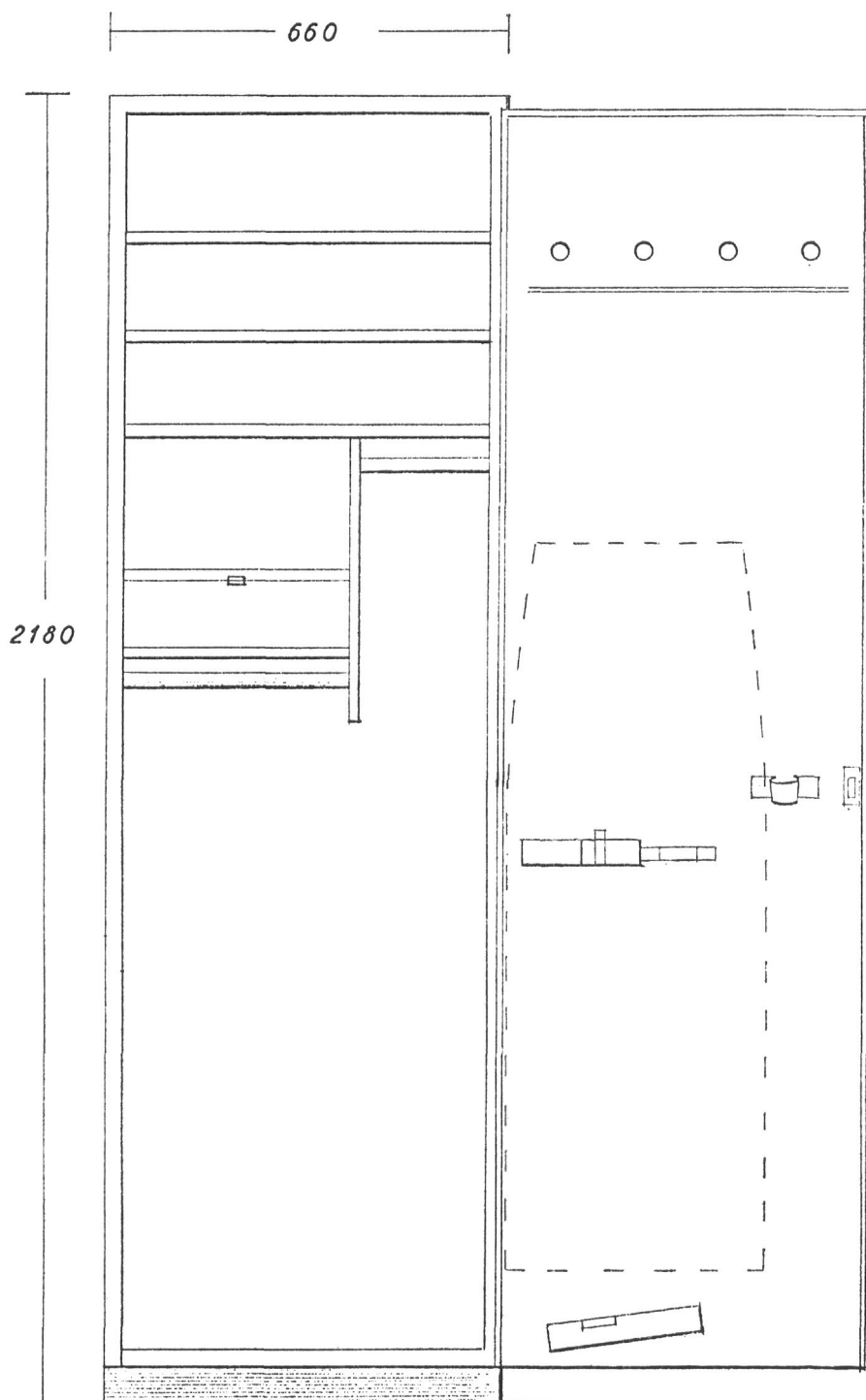
Store privatvirksomheder som DANFOSS og LINDØVÆRFTET har på udmærket måde forsøgt at løse disse problemer for den ansatte arbejdskraft.

Personelorganisationerne ønsker som nævnt ikke, at staten generelt påtager sig etablering af boligmuligheder for det militære personel. Man finder derimod, at det ved udbygning eller nyetablering af militære etablissementer vil være ønskeligt, at forsvaret som arbejdsgiver viser boligproblemet større opmærksomhed, og skal i denne forbindelse pege på de forestående store udflytninger, eksempelvis til Hjørring og til Oksbølområdet.

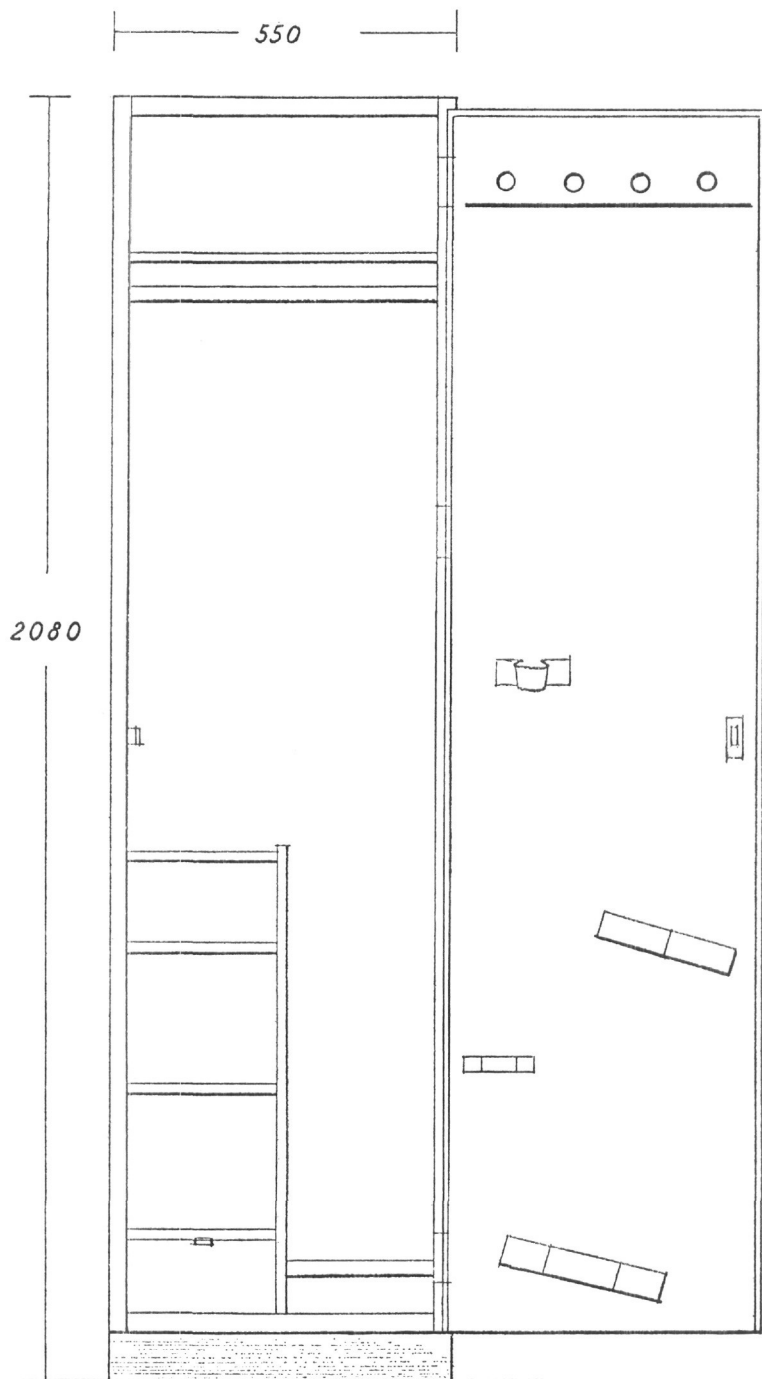
Etablering af boliger til det militære personel kan formentlig ved fornøden koordination og planlægning tilvejebringes gennem allerede eksisterende boligforetagender m.v. ved at staten (forsvaret) direkte eller indirekte påtager sig garantier, mod at selskaberne herefter giver fortrinsstilling til militært ansat arbejdskraft som i øvrigt praktiseret omkring visse tjenestesteder.

Hvor denne vej ikke er farbar, ønsker organisationerne den Forsvarsministeriet meddelte adgang til leje af boliger i privatejede ejendomme med henblik på fremleje, fortrinsvis til uansøgt forflyttede tjenestemænd, benyttet, idet man i denne forbindelse må lægge vægt på, at den omhandlede erhvervelse af lejligheder iværksættes på et så tidligt tidspunkt som muligt således, at lejens størrelse - jfr. i øvrigt nærværende skrives 6. stykke - fastholdes på lavest muligt niveau.

Endelig mener personelorganisationerne, at lånegrænserne for de beløb, personellet kan opnå ved uansøgte forflyttelser (p.t. 6000 kr.) bør forøges væsentligt under hensyn til prisudviklingen.

Tøjskab nr. 42.

Tøjskab nr. 42 A.